

И. ЭФЭНДИЕВ

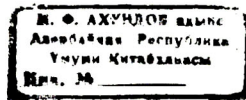

ТОРПАҒЫН
САҢИДИ

ИЛЯС ЭФЭНДИЕВ

ТОРПАҒЫН САҢИБИ

(КИНО-ПОВЕСТ)

Азербайжан
Ушга вә Кәңчләр Әдәбияты Нәшрийяты
Баки—1952

Чөлләри гылынч кими кәсәрәк, ахшам күнәшинин сон ишыгларыны әкс этдирән асфалт йолла мави рәнкли бир «Победа» кәлирди.

Шоферин янында отурмуш кәнч вә ярашыглы оғлан машынын радиогәбуләдичисиндә охунан мелодияны динләйәрәк, гаршысындан кәлиб-кечән чөлләрә бахырды. Учсуз-бучагсыз тарлалар, бичәнәкләр, яшыл йончалыглар тез-тез бир-бирини әвәз эдирди. Нәһайәт, оғлан дәрин бир нәфәс алараг көзүнү чөлләрдән чәкиб габаға бахды.

Ахшамын алатор гаранлығы ичиндә сечилән узаг үфүгдә бир-биринин ардынча ишыглар алышыб янды.

— Ора һарадыр?—дейә оғлан сорушду.

Шофер башыны галдырыб, бахараг:

— Сизин тәзә мәскәниниз,—деди...

— Аһа,—дейә оғлан көзләрини ишыглардан чәк-мәйәрәк, сәсләнди,—стансиялары күчлүдүрмү?

— Һәләлик бәс эләйир,—дейә шофер гейри-мүзәййән бир чаваб верди. Сонра күлүмсәйәрәк әләвә этди:— Яхшы вахт кедирик... Бу кечә онларда шәнлик вәр...

Электрик чыраглары илә ишыгланмыш зал колхозчуларла долу иди. һамы тәзә палтар кеймишиди. һамынын көрүнүшүндә бир байрам тәнтәнәси дуюлурду. Учабой, тәнүмәнд бир адам олан Нәриман ян гапыдан дахил олараг, ағыр аддымларла ирәлиләйиб залын ортасында даянан бир дәстә кишинин янына кәлди.

Онун тәзә тикилмиш сүрмәйи фиренчинин дөшүндә ики Ленин ордени, Гызыл эмәк байрағы вә медаллар көрүнүрдү. Чал бығлары кур электрик ишығында күмүш кими парылдайырды.

— Бәс бизим икидин өзү һамы?—дейә Нәриман зала көз кәздирди.

...— Одур, кәлир!—дейә эйванда даянмыш Сона һәйәчанла янындакы Севкүлә пычылдаяраг, чеврилиб зала тәрәф гачмаг истәди.

— Һара?—дейә Севкүл ону тутуб сахлады,—баягдан мәни бурда дустиг этмисән, инди дә гачырсан?!

— Ш... ш... —дейә Сона элини гызын ағына гойду. Учабой, кәнч вә көзәл бир оғлан олан Арас сүр'әтли аддымларла артырмая чыхараг, гызлары көрүб дайды.

— Сәһәрдән һарадасан, чамаатын көзләмәкдән көзүнүн көкү саралды,—дейә Севкүл она саташды.

— Тәбрик эдирәм, Арас!—дейә Сона пычылдады.

— Чох сағ ол!—дейә оғлан күлүмсәди.

Онларын бахышлары гаршылашдыгы заман гыз көзләрини эндирәрәк чеврилиб, зала тәрәф гачды.

... Залда бөйүк бир гәләбәлик Арасы дөврәйә алмышды. һамы ону тәбрик эдирди. һамы она бахыб күлүмсәйирди.

Мода илә тикилмиш тәзә костюм кейәрәк гырмызы галстук бағламыш, гара вә сәрт сачларыны архая дарамыш, дөшүндә гызыл улдуз медалы, һүндүр вә долу бир оғлан олан Садай адамлары аралаяраг, Араса яхынлашыб элини бәркдән онун элинә вурду:

— Тәбрик эдирәм, дост!—деди.

Сонра чалгычыларла тәрәф дөнәрәк:

— Тәрәкәмә!—дейә гышгырды. Сел кими ити вә чошгун бир мусиги санки отагы титрәтди.

— Әл вурун!—дейә Садай достуну чәкиб өзү илә бирликдә оюна салды.

Гызлар бир-биринин чийни үзәриндән бойлана-раг бахыб күлүмсәйирдиләр. Ойнаяшларын аяглагыны көрмәк олмурду. Нәриманын гартал бахышларында нәш'ә вә севинч дуялурду.

— Чаванлыг көзәл не'мәтдир...—дейә Нәриман янындакы Гүрбәтә мұрачиәт этди.—Һәмишә Араса баханда өз кечмишим кәлир дурур көзүмүн габагынта.

— Сән ондан да гәшәнк оғлан идин.—дейә Гүрбәт чаваб верди,—тойларда ойнаянда гыз, кәлинин ағлыны апарардын.

— Гочалдыг!—дейә Нәриман дәрин бир тәәссүфлә башыны тәрпәтди.

Баяг мави «Победа» илә кәлән оғлан шоферлә бир-ликдә зала дахил олуб, гапынын ағында даянды вә адамларла сүр'әтли бир нәзәр салараг, чәлд галстукуну дүзәлтди. Шофер ирәли ерийәрәк:

— Салам, Нәриман әми,—деди,—тәзә агрономунуз Сәрдар йолдашла таныш ол!

Нәриман агронома яхынлашараг:

— Хош кәлмисиниз,—дейә онула әл верди.—Дү-нән йолдаш Мурадов сизин барәниздә мәнә зәнк эләмишди...

Сона адамларын арасындан кечәрәк айнабәндә чыхды.

Арас архадан она чатараг:

— Нә олду, Сона,—деди.—Бәс сән шәклини мәнә верәчәкдин?

Сона, ағачларын яраглары арасындан сүзүләрәк айнабәнди ишыгландыран ай ишығында оғлана бахыб тәрәддүд вә һәйәчан ичиндә сусурду.

— Йохса э'тибар эләмәдин?—дейә Арас күлүмсәди, Гыз көзләрини эндирәрәк, даһа кәркин бир ан кечирди. Сонра бирдән гойнундан кичик бир шәкил чыхарыб оғлана верәрәк:

— Анчаг... һеч кимә көстәрмә,—дейә титрәк сәслә хаһиш этди.

— Баш үстә,—дейә Арас тәшәккүр долу нәзәрләрлә она бахды.

Колхозчулар үзәри чүрбәчүр емәкләрлә долу узун столун әтрафында әйләшәрәк, аяг үстүндә данышан Нәриманы динләйирдиләр. Нәриман дейирди:

— Отуз ил бундан габаг ким дейәрди ки, чәкидийн зәһмәт сәни белә шөһрәтләндириб, нағыл кими дилләрәк салачаг?.. О заман да папаг алтында оғланлар вар иди. Анчаг нә эдәйдин ки, әйям башгайды... Әсл икидлийә мейдан йох иди... Бир балача пәрвазланмаг истәйән кими ганадыны гырыб янына салырдылар...

Сәдр бир ан сусуб, ону динләйән кәңчләрә бахды. Сонра мөһкәм вә күмраһ бир сәслә әләвә этди:

— Инди исә дүня сизиндир! Гой бизим наван ла-
чынмыз галхдыгча галхсын! Гой Арас икинчи дөфә
гәһрәман ады алсын! Неч инсафдырмы ки, бизлә яр-
шан «Бир май» колхозунун ики улдузлу гәһрәманы
олсун, бизимки олмасын?!

— Мәним дә арзум будур ки,—дейә Арас чаваб
верди,—колхозумузда төкчә мән йох, һамы гәһрәман
ады алсын!

— Доғрудур!—дейә агроном шән бир ифадә илә
ериндән сәсләнди.—Гой Сталин адына колхоз, гәһрә-
ман колхоз олсун! Тәк әлдән сәс чыхмаз!

Бүтүн зал бирдән-бирә курлады... Сонра бу чош-
гун һәйәчан далғалары арасындан тәмиз вә ишыглы
бир кабина көрүндү.

— Бунун үчүн,—дейә сәдр столунун сағ тәрәфиндә,
отурмуш Сәрдар сөзүнә давам этди,—биз һәнинки су-
лу ерлары ики йүз әлли һектардан ибарәт олан «Су-
суз чөл»ү дә сувармалыйы!

Залда бир тәрпәниш вә чанланма эмәлә кәлди...

— Она көрә дә,—дейә агроном давам этди, мән
тәклиф эдирәм бу ил Гуручайын алтында дүзәлтмәк
истәдийимиз көлү, сизин нәээрдә тутлуғуруздан үч дө-
фә артыг бөйүдөк. Йә'ни о, тәхминән бир миллион
кубметр су тутсун!

— Бир миллион!—дейә бригадир Фәрзәли һейрәтлә
Гүрбәтә бахды. Түлкү кими әһтиятлы вә сәрвахт бир
адам олан Гүрбәт агронома дигәтлә гулаг асмагда
давам әдәрәк Фәрзәлийә чаваб вермәди.

— Бунун үчүн һәр бир имканымыз вар,—дейә агро-
ном сөзүнү гуртарды.

— Һә, нә дейирсиниз?—дейә Нәриман идарә һей-
әти үзвләринә мурәчиәт этди.—Ағлыныз нә кәсир?

— Мәнчә йолдаш агроном чох ағыллы сөз дейир.
«Сусуз чөл»ә су чыхармаг вахты чохдан кәлиб чат-
мышдыр,—дейә Арас чаваб верди.

— Доғрудур!—дейә бригадир Һәсәнгулу тәсдиг
этди.

— Мән дә агрономун фикрын тәрәфдарам,—дейә
орта яшлы, ағбәниз, әтли-чанлы бир арвад олан Күл-

сәнәм өзүнү йыргалаяраг дилләнди. Нәриман аяға
галхарар:

— Ушаглар,—деди,—индийә гәдәр имканымыз аз-
ды.—«Сусуз чөл»ү суvara билмирдик, амма инди кол-
хозумуз бөйүйүб, күчүмүз артыб. Она көрә мән дә аг-
рономун фикринә шәриком.

— Вахта ки, беләдир,—дейә Сәрдар әләвә этди,—
биз бу илин әкин планыны отуз фаиз артыра биләрәк
ки, бу да колхоза беш йүз мин манат әләвә һейир
верәр.

— Бәлкә биз әввәлчә көлү дүзәлддиб гуртараг, он-
ра бу барәдә данышаг?!—дейә тикинти бригадири
Гүрбәт яваш вә әһтиятлы бир ифадә илә сәдрә мурә-
чиәт этди.—Горхурам адам чатдыра билмәйәк.

— Арвадыны ханым әләйиб әвдә отуртмасан адам
чатдырарыг,—дейә Күлсәнәм өзүнү йыргалаяраг гә-
зәблә Гүрбәтә бахды. Һамы күлүшдү. Сәдр зәнки сәс-
ләндирәрәк,—яхшы, сакит олун,—деди.—Буну чәк-
чевир әләмәйин мәнәсы йохдур. Биз көлү дә дүзәлдә-
чәйик, әләвә планы да еринә етирәчәйик!

...Дан ери сөкүлүрдү. Әйвазлы кәндинин үфүгләри
ләлә кими гызарырды. Сола ағ никел чарпайысында
ятмышды. Онун үзүндә һәйәчанлы вә хошбәхт бир
ифадә варды. Санки гыз ширин бир юху көрүрдү.
Бирдән дивар сааты далбадал алты дөфә сәсләнди.
Гыз дискиниб һәйәчан вә сәдәт ичиндә көзүнү ачды.
Әлә бу заман бир машын сәси эшидилди. Гыз бир ан
күчәдән кәлән бу сәси динләди. Сонра сычрайыб гал-
хараг оғрунча пәнчәрәдән бойланды.

Мотосиклдә сүр'әтлә кәлән Арас гызын пәнчәрәси
габагына чатдыгда башыны галдырыб юхары бахды.
Гыз түл пәрдәнин ардында кизләнди...

Оғлан онун чийинләринә төкүлән вә үзәриндә кү-
нәшин илк шуалары ойнаан гызыл сачларыны көрмә-
йәрәк көздән итди.

Кәндин кениш күчәләри бирдән-бирә адамла долду.
Йүк машыналары, «Москвич»ләр фит верәрәк бир-би-
ринин ардынча тарлалара доғру йөнәлди.

Сола бағчаларындан чыхараг йүйүрүб ону көзлә-
йән гызлара гошулду.

Көмүр кими гара көзлөрүндө даима зарафатчыл бир ифадэ олан гарабэниз, гайышбалдыр Күлөйшэ Сонанын үзүнэ бахаряг:

— Батмыш күнү-күндөн көзэллэшир...—деди.

— Дейчэклэр Эйгазлы кэндиндэ бир Сона варды ону да Арас апарды.—дейэ хурмайы сачлы сарыбэниз Гэрэфил сөз атды.

— Ай гызлар, хэлэ неч нэ йохкөн языг огланы дилэ-дишэ салмайын,—дейэ Сона күлүмсэди.

..Чөллөр адамларын кэлиши илэ санки бирдөн-бирэ чанланды.

— Бу ил сизин саһэниз, бах, бурадыр,—дейэ Нэриман бөйүк ана архын алтында эл ичи кими дүмдүз гараторпаг ери Арас вэ онун йолдашларына көстәрди.—Нечэди?

— Чох яхшыдыр,—дейэ Арас гашабагыны саллады.—Анчаг нэ үчүн бизэ бураны верирсэн?

— Нечэ нэ үчүн?—дейэ Нэриман тэччүблэ Араса бяхды.—Сөн гэрэмансан, хамынын көзү сэнлэди. Она көрэ биз дэ торпағын яхшысыны сенин бригадана веририк.

— Мэн ээизлэниб назбалышда ятмаг үчүн гэрэман олмамышам!..

— Бу нэ сөздүр!—дейэ сэдэр алынды.—Ахы биз истэйирик сэн икинчи дэфэ гэрэман оласан!

— Мэн бу чүр гэрэман олмаг истэмирам! Бу, чамаата хэянетдир!

— Хэянетдир?!

— Элбэттэ хэянетдир! Мэндөн сорушмазлармы ки: «Сөн она көрэ гэрэман олмусан ки, торпағын яхшысыны өзүн көтүрүб, писини йолдашларына верэсэн?»

— Бэс бураны кимэ верэк?—дейэ Нэриман пэрт халда сорушду.

— Верин Сонанын бригадасына! Эксэрийэти гызлардыр. Бураны бечэрмөк онлара чэтин олмаз.

— Ахы сэн билирсэн ки, бура колхозун гызыл фондудур?..

— Лап яхшы!—дейэ Арас чаваб верди.

Сэдрин көзлэри торпага зиллэниб галмышды. Элэ бил ки, она һейфи кэлирди.

— Яхшы, сенин бригадана хараны верэк?—дейэ нэһайэт о, башыны галдырды.

— Бу ил плана дахил элэдийимиз «Сусуз чөл»ү!

— Вахт ки, өзүнэ белэ күвэнирсэн, олсун! Анчаг чалыш, мэхсул йығыланды чамаат демасин, Арасын кечэн илки гэрэманлығы да бир тэсадуфи имиш.

— Чалышарыг!—дейэ Арас дөнүб узаглашды. Элэ бу заман гызлар йүйүрүб сэдрин янына кэлдилэр.

— Биз бу ил хараны экэчэйик, эми?—дейэ Сона сорушду.

— Бураны!—дейэ Нэриман ачыглы халда көстәрди.

— Бураны?!—дейэ Сона тэччүб этди.—Бэс ахы дедилэр бураны Араскилэ вермисиниз...

— Арас белэ асан ерлэри өз шэ'нинэ сығышдырмыр, дейир бураны верин гызларла!

Сэдрин сон сөзлэрини динлэмэйэн гызлар севинчлэ өз ени экин саһэлэринэ бахырдылар. Ялыз Сона башыны ашағы тикэрэк эсэби халда йылығынын учуну дидишдирди.

— Нийэ көзүнү дөйүрсэн, йохса сэн дэ бураны истэмирсэн?—дейэ Нэриман киши марагла сорушду.

— Истэмирик!—дейэ гыз башыны галдыраг, сэрт бир гэт'ийэтлэ чаваб верди.

— Яхшы, Арас дейир гэрэманам, Фэрһад кими күлүнк вурачагам, бэс сиз нэ дейирсиниз?

— Биз дэ дейирик ки, гэрэманлар һаһаг ерэ өзлэрини башгаларындан бу гэдэр йүксэк тутурлар.

— Гэрэман башгаларындан йүксэк олмаса һөкумэт онун дөшүнэ гызыл улдуз тахмаз!—дейэ Нэриман гээблэиди.—Экин бураны! Сизин бир-биринизэ илди сатмагынызла мөшгүл олмага мөним вахтым йохдур!

...«ДТ» вэ «С-80» маркалы тракторлар чөллэри шумламагда иди. Севкүл, диш-диш дуран гараторпаг лайларына бахараг:

— Сенин дэ яманча хасийэтин вар,—дейэ Сонаны мээзмэт эдирди.—Арас бу чүр ери өзүнэ көтүрмэйиб, бизэ верир, она сағ ол демэк эвэзинэ, хэлэ бир ачыгың да тутур.

— Ахы нийә Арас элә күман эдир ки, онун көрә биләчәйи иши биз бачармарыг?—дейә Сона һәйәчанла сорушду.

...Арас вә йолдашлары өз саһәләрини кол-косдан тәмизләйирдиләр.

«ДТ» трактору, ери танк кими сөкүб дағыдырды. Көдәк вә көк бир оғлан олан Рәшид ири бир гаратикан көтүйүнү дартыб чыхарарак:

— Нә яхшы ки, бураны биз көтүрдүк,—деди,—йохса гызлар өһдәсиндән кәлә билмәздиләр.

— Эләдир,—дейә Арас әйилиб шумун дәринлийини өлчдү.

...Гуручайын үст тәрәфиндә, бөйүк ағ чадрын габағында даянмыш Нәриман мүнәндис Э'тибардан сорушду:

— Нә вахт башлайырсан?

— Сабаһ «Көбәләк дашы» партладырыг!—дейә мүнәндис чайын алтындакы һейбәтли гаяны көстәрди. О, бу сөзләри дейиб гуртармамышды ки, дәншәтли бир партлайыш мин иллик гаялары көйә галдырды. Гаты бир түстү дүз—дүняны бүрүдү.

...Бу түстү чәкилдикчә мави сәманын фонунда бир һейкәл сүкунәти илә даянмыш йүз гырк яшлы гоча Новрузалы бабанын мәмнун чөһрәси көрүндү.

— Ай дүня,—дейә гоча башыны тәрпәтди.—«Көбәләк дашы» да ериндән тәрпәтмәк олармыш!..

...Садаыйн трактору шуму баша чыхыб даянды. Оғлан, дәрин бир нәфәс алараг сычрайыб ерә дүшдү. Тракторун ардынча кәлән гызлар ону дөврәйә алдылар.

— Садай гағанын бу күнкү иши рекорддур,—дейә Сона фәрәһлә сәсләнди.

— Залым гәһрәмандыр ки, гәһрәмандыр!—дейә зарафатчыл Күләйшә күлмәли бир һәрәкәтлә башыны йыргалалды.

— Сиз дә чох шиширтмәйин, гызлар! Тракторла ер шумламаға нә вар ки?! Әсл гәһрәман одур, бах,—дейә Садай күлүмсәйәрәк, онлара яхынлашан Арасы көстәрди.

— Енә бу нә гиямәтдир, Садай дост, дейирләр сән бу күн дүз бир һәфтәнин ишини көрмүсән,—дейә Арас онун әлиндән тутду, сонра көз ишләдикчә узаныб кәдән шума бахарак:

— Афәрин, гызлар,—деди,—бүтүн районда биринчи сиз гуртармысыныз!

— Бәс сиз гуртармамысыныз?—дейә Севкүл сорушду.

— Йох, биз кери галмышыг.

— Әйби йохдур, гәһрәман оғлансыныз, кәлиб етирәчәксиниз,—дейә Сона ох атды. Лакин Арас онун эһәмәны дуймаярак:

— Бу кечә яхшы кино вар,—деди.

— Гоһагылығы кимин бойнуадыр?—дейә Күләйшә сорушду.

— Мәним!—дейә Садай чаваб верди.

— Онда ахшам дүз доггузун ярысында, доггуз биәлтлә кинонун габағында бизи көзләрсән!—дейә Күләйшә әмр этди.

Сона:

— Сәккиз билет кифайәтдир,—деди.—мән кәлмәйәчәйм.

— Нә үчүн?—дейә Арас тутулмуш һалда сорушду.

— Ишим вар...

— Чох марағлы филмдир,—дейә Арас тә'кид этди.

— Мәним әвәзимдән дә тамаша эдәрсиниз,—дейә Сона күлүмсәди. Сонра йолдашларына сары дөнәрәк:—Көдәк гызлар,—деди.

Гызлар оғланлары орада гоюб йола дүзәлдиләр.

...—Эвдә нә ишин варды ки, Арасы элә пәрт эләдин?—дейә Севкүл Сонадан сорушду.

— Ондан күсмүшәм,—дейә Сона күлүмсәди.—мәни яндырыб төкүб...

— Ахы языг һейләйиб?

— Даһа һейләйчәк... Өзүнү чәкиб гоюб дағын башына. Элә ки, бир чәтин иш олду башлайыр ки, «ону гызлар бачармаз, верин бизим бригадая». Куя оғланлар агзында гуш кәтириб...

...Достлар нәзәрләрини гызлар кәдән чәһәтдән чәкиб бир-биринә бахдылар.

— О, сәнинлэ бир тәһәр данышырды. Бәлкә инчит-мисән?—дейә Садай сорушду.

— Йох, мән ону инчидәчәк бир иш тутмамышам,— дейә Арас далғын һалда чаваб верди.

...Кәндин үзәринә электрик чырағлары илә ишыгланан бир кечә энишди. Сона гәмли бир маһны охуа-охуа мэтбәхдә ахшам емайи һазырлайырды.

Әвиң пилләкәнләрини яваш-яваш чыхан Сәрдар, гызын охудуғу о маһныны марағла динләйирди.

Әлиндә су илә долу графин ичәри кирән Сона пәнчәрә габағында даянмыш агроному көрүб диксинди вә утанмыш һалда графини столун үстүнә гоыраг:

— Ахшамыныз хейир!—деди.—Нийә белә сәссизчә кәлиб дурмусунуз?

— Сиз элә көзәл охуюрдунуз ки, мане олмаг истәмдим. Мән сизин белә сәсиниз олдуғуну билмирдим.

— Чох тәрифләмәйин, сонра батар,—дейә гыз күлүмсәди.

— Йох, мән бәднәзәр дейиләм.—дейә оғлан да эйни зарафатла чаваб верди вә пианинонун янына кәлиб бармағы илә онун дилләринә тохунду. Пианинодан иңчә бир сәс чыхараг, кечәниң сүкуту ичиндә әриди.

— Яхшы чалырсынызмы?—дейә агроном Сонадан сорушду.

— Хейр... Элә белә өз-өзүмә бир-ики һава өйрәнмишәм. Шәһәрдән нот-зад кәтиртмишәм. Анчаг галырам үзүнә баха-баха. Көнддә дә билән йохдур.

— Нотларыныза бахмаг олармы?

— Бу саат,—дейә гыз бир йығын дәфтәр кәтирди. Агроном онлардан бирини көтүрүб нәзәрдән кәтиртди. Сонра о, сол әлиндә тутдуғу дәфтәрә баха-баха, сәғ әли илә пианинонун дилләрини тәрпәтди. Нәһайәт стула отураараг, дәфтәри пианинонун үстүнә гоюб, чалмаға башлады.

Сәрдарын нота тикилмиш көзләриндә дәрн бир илһам шәләләнирди. Санки о тәрәнчүм этдийи дуйғуларын, дәфтәрә язылмыш бу әйри-үйрү чизкиләр үзәриндә нечә учушдуғуну көрүрдү...

Гыз даяныб һейрәт ичиндә динләйирди... Агроном сон аккорду вуруб гуртарараг, ушаг кими садә вә меһрибан бир тәбәссүмлә:

— Хошунуза кәлдими?—дейә сорушду...

— Яхшыдыр, чох яхшыдыр... Анчаг һейф ки, нәдән данышдығыны баша дүшә билмирәм.

— Бунун ады «Тәйярәчи һаггында маһны»дыр...

Гыз оғлана дейир ки, сән иши гаялар үзәриндә ганад чалан чәсур бир гарталсан! Сән мәнним юхусуз кечәләримин гәһрәманысан! Јакин мән һеч бир заман сәнин олмаячағам! Чүнки сән шаһин кими мәғрурсан! Мән исә дағларда сәсләнән кәклик дейиләм! Мәнним дә сәнин кими күчлү ганадларым вар! Мән дә сәнин кими, учурумлар үзәриндән галхараг кениш фәзалара йүк-сәлмәкдән сәсүз бир нәш'ә дуорам...

Агроном бир ан сусду. Сонра күлүмсәйәрәк:

— Көрүрсүнүзмү,—деди— нечә мәғрур гызмышы?!

— Оғланлара белә лазымдыр!—дейә Сона ярыза-рафат, ярычидди чаваб верди.

— Нә үчүн?

Бу заман ири дивар сааты чинкилтә илә сәсләнди. Гыз башыны галдырыб һәйчәнла бахды... Саат доғгузун ярысы иди.

— Бәлкә сизин кедәчәк бир ериниз вар?

— Неч бир ерә кетмәйчәһәм!—дейә гыз тәләсик чаваб верди.

— Истәсәйдиниз мән нотла чалмағы сизә өйрәдәрдим.

— Йох, горхурам... горхурам бачармайым.

— Гоюн бир имтаһан эләйәк,—дейә агроном аяға галхараг, ерини гыза тәклиф этди.—Әйләшин!

Гыз отурду. Оғлан илк сәсләри өйрәдир, о исә дәрһал мәннимсәйәрәк чалырды.

— Сиздә күчлү мусиги истә'дады вар!—дейә агроном севинди. Элә бу заман гапы явашча вурулду.

— Буюр!—дейә Сона көзләрини пианинодан чәкмәйәрәк сәсләнди.

Арас ичәри даһил олараг, вурулмуш кими ериндә даянды. Гыз әлини пианинодан чәкәрәк тәәччүблә она

бахды. Арадан сүкүт ичиндө көржин бир ан кечди. Со-
на санки бирдөн өзүнө каларак галкыб стуллардан
бирини чөкди:—эйлөш, Арас!—Лакин оғлан отурмая-
раг:

— Сәдр нарададыр? — дейө баттын бир сәслө
сорушду.

— Гәлө кәлмәйиб...—дейө гыз гәрибә бир союг-
луга чаваб верди.

Арас чеврилиб чәлд аддымларла отагдан чыхды.
Гыз ериндөн гымылданмадан бир нечө санийә онун
ардынча бахды. Сонра бирдөн йүйүрүб отагдан чыхды.
Ай шыгында агаран даш пиллөкәнлери нечө дүшдү-
йүнү һисс этмәйәрәк, күчәйә гачды. Лакин о, кечик-
мишди, Арас тини бурулуб көздөн итди.

... Памбыгчылар машына тохум сәпирдиләр. Арас
золағы баша чыхыб даянды. Рәшид дәрин бир нәфәс
алараг ордларыны ширитди...

— Дейәсэн яман йорулмусан, ашна?!—дейө бир ча-
ван оғлан она бахараг күлүмсәди.

— Гәт'нийән!—дейө Рәшид мазәли бир тәрздә өзү-
нү дүзәлдәрәк үст-башыны чырпды. Рәшидә нисбәтән
хейли арыг бир оғлан олан кәнч колхозчу бәркдән
күләрәк:

— Йорулмағыны йүз ил бойнуна алмаз!—дейө она
саташды... Рәшид дөшүнү габардараг:

— Мән йорулсам онда сән кәрәк тир-тап узана-
сан,—деди.

Арыг оғлан өзүндән чыхараг:

— Йохса көкдүйүнә күвәнисрән? Арыглығыма бах-
ма, догуз сәнин кими оғулун ишини көрәрәм!—деди.

Рәшид онун пәрт олмағындан ләззәт чәкәрәк йол-
дашларына көз вуруб пыгылдады.

Бу заман ағ халатлы дүшәркә ашпазы онлара
яхынлашараг, кәтирдийн бөйүк бир габ говурманын
үстүнү ачды.

— Нәриман әми көндәрди. Мәхсус сәнин үчүн би-
ширтдириб,—дейө ашпаз Гурбан Араса мурачиәтлә
күлүмсәди.

— Мәхсус мәнним үчүн?—дейө Арас тәәччүб этди.

— Нә... дейир наһара гәдәр аягүстү эләсин.
— Яхшы, вер бура,—дейө Арас нимчәни алыб ерә
гойду. Сонра йолдашларына мурачиәтлә:

— Ушаглар,—деди,—мәнним мейлим йохдур. Кимин
иштаһы чәкир, буюрсун.

Лакин һеч кәс ериндән тәрпәнмәди.

— Рәшид, сән ки иштаһдан яхшысан, кәл дөшә.

— Мәнним ишим дейил,—дейө Рәшид чаваб верди,—
бизим үчүн көндәрмәйиб ки, сәнә көндәриб.

— Сән кәл отур, Мүрсәл,—дейө Арас арыг оғлана
мурачиәт этди.

— Хейр,—дейө оғлан башыны булады. О заман
Арас ашпаза сәрт бир нәзәр салараг:

— Көтүр, гайтар кери,—деди.

— Яхшы дейил,—дейө ашпаз Гурбан э'тираз эт-
ди.—Нәриман әми инчийәр.

— Көтүр!—дейө Арас ачыглы һалда әмр этди. Гур-
бан говурманы көтүрүб чәлд узаглашды...

Нәриман киши әсәби аддымларла онлара яхынла-
шараг:

— Бу нәдир, Арас,—деди,—адам да пайы кери гай-
тарармы?!

— Сән яхшы иш көрмүрсән!—дейө Арас гашгаба-
лы чаваб верди.—Бу гәдәр адамын ичиндә тәк мәнни
ийә айбырысан?

— Ахы сән...—дейө сәдр тутулду,—сән үч күндүр
эвә кетмирсән...

— Нә олсун, йолдашларым да мәннимлә бурада де-
йилдәрми?

...Көл сүр'әтлә газылырды. Экскаваторлар фил ки-
ми хортумларыны узадараг, торпағы галдырыр, кол-
хозчулар тәләсик ора-бура һәрәкәт эдирдиләр. Кәнч
мүһәндис Э'тибар бәнди һөрән адамлара яхынлашды.
Гоча уста әл сахлаяраг:

— Әһәнк, семент кәлиб чыхмады, йолдаш инчи-
нар,—деди.—Бир саатдан сонра бекар галачағы!..

Э'тибар әсәби аддымларла ағ чадыра дахил олуб
телефон дәстәйини көтүрдү.

— Алло!—Алло! Тикинти бригадирини вер!

— Нә букурсан, йолдаш мүнәндис?—дейә дәстәйи гулағына тутмуш Гүрбәт мейрибан бир ифадә илә сорушду.

— Нийә әһәнки, сементи дашытдырыб гуртармырсан?—дейә Э'тибар гышгырды.

— Машын чатдыра билмирәм, йолдаш мүнәндис,—дейә Гүрбәт әсәбә тохунан бир сацитликлә чаваб верди.

— Бәс колхозун дөрд йүк машыны һарададыр?

— Дөрд машынын дөрд мин дө дәрди вар, йолдаш мүнәндис,—дейә Гүрбәт күлүмсәди.—Бирн кедиб...

Лакин Э'тибар ону ахыра гәдәр динләмәйәрәк телефон дәстәйини еринә чырпды.

Гүрбәт дә әһмәлчә дәстәйи еринә гоюб өзүндән разы һалда аяға галхды.

...Тәзә тикилмиш икимәртәбә әвин һәйәтиндә долу кисәләр йүкләнмиш бөйүк бир машын даянмышды. Көңч шофер Маһмуд әлиндә тутдуғу қағыза бахараг гашгабаглы һалда сусурду.

— Нә үчүн дурмусан? Нийә кетмирсән?—дейә Гүрбәт ондан сорушду.

— Ахы бу яхшы иш дейил әми,—дейә шофер чаваб верди.—Колхозун сементи төкүлүб галыб станцияда...

— Гәрибә сөз данышырсан,—дейә Гүрбәт күлүмсәди.—Колхозун гәдрини мән сәндән аз билмирәм? Йохса машыны кизлин көндәрирәм? Тез ол, ләнкимә... Сабаһ базардыр...

Шофер Маһмуд истәр-истәмәз кедиб кабинка чыхды. Буғда илә долу машын тәрпәниб йола дүшду. Гүрбәт машынын ардынча бахараг дәрин бир нәфәс алды.

— Көрүрсәнми?—дейә артырмада даянмыш голу-чирмәли арвад әринә мұрачиәтлә гашларыны дартды,—чөрәк вериб бөйүтдүк, адам әләдик, инди сәнә нә дейир...

— Устүнү вурма, арвад,—дейә Гүрбәт чаваб верди.—Чалыш ишини ерит, һирсләнмәкдән бир шей чыхмаз.

...Гызлар өз-өзүнә һәрәкәт эдән култиваторла торпагдан баш галдырмыш көрпә памбыг колларынын динбини бошалдырдылар.

— Мәнә элә кәлир ки,—дейә дил нәфәсә гоймаг билмәйән Күлөйшә Гәрәнфилә мұрачиәт этди,—бу памбыг колларынын һәр күн, һәр саат нечә бой атыб бөйүдүйүнү көрүрәм.

— Мән исә,—дейә үзүндә даима хуялы бир ифадә олан Гәрәнфил чаваб верди.—Сталин йолдаша яздығымыз о мәктубу тез-тез юхуда көрүрәм... Элә бил ки, биз ону һәр дәфә тәзәдән язырыг...

— Сталин йолдашын бизим о қағызымызы охудуғуну көзүмүн габағына кәтирәндә үрәйим гуш кими чырпыныр,—дейә Күлөйшә һәйәчанла сәсләнди.—Өз-өзүмә дейирәм: бирчә бу тарладан гучаг-гучаг памбыг йығыб сөзүмүз еринә етирдийимиз күнү көрсәйдим!

Буну дейән гызлар кәләчәйин һәйәчан вә хәяллары илә долу гайғысыз бир маһны башладылар. Сонра онларын охудуғу бу маһны яваш-яваш ахан бир чай шырылтысына чеврилди.

Агроном велосипедини Гуручайын яны илә сүрәрәк кәлирди. Ямачларда гызаран лаләләр, яшыл отлар арасында көрүнә бөнөвшә вә нәркис күлләри артыг яз олдуғуну хәбәр верирди. Агроном газылмагда олан көлүн гәншәриндә мүнәндис Э'тибара чатыб велосипеддән дүшду.

— Гуручай яваш-яваш галхыр. Көлү тез гуртармаг лазымдыр ки, су йыға биләк,—дейә о, гайғы илә Э'тибара мұрачәт этди.

— Тез гуртара билмәйәчәйик,—дейә мүнәндис әсәби һалда чаваб верди.—Тикинтә материаллары вахтында дашынмыр. Ишчиләр саатларча даяныб семент, әһәнк, даш көзләйирләр!

— Бәс колхозун машынлары нейләйир?

— Билмирәм. Нә вахт зәнк эдирсән Гүрбәт дейир «занетдир». Одур, семент дәрдиндән бәндин иши даяныб!

Сәрдар мүнәндислә бирликдә ағ чадыра дахил оларга телефон дәстәйини көтүрдү:

— Алло!—Алло! «Бир май» колхозунун сәдри Элдар йолдашы вер!

Өз кабинетиндә әйләшмиш кәнч вә хошсифәт бир оғлан олан Элдар дәстәйи гулағына тутараг:—Эши-дирәм!—деди.

— Салам, йолдаш, Элдар,—дейә Сәрдәр күлүмсә ди.—Дейәчәксиниз ки, агроном иши дүшәндә зәпк эләйир...

— Шубһәсиз ки, эләдир,—дейә Элдар күлүмсә ди...—де көрүм нә әмрин вар?

— Семент галыб стансияда, хаһиш эдирәм көмәк эдәсиниз, көлүн иши даяныб...

— Бәс өз машинларыныз һарададыр?

— Һамысы ишдәдир.

— Яхшы,—дейә Элдар чидди бир ифадә илә ча-ваб верди.—Ики машин көндәрәрик. Бу шәртлә ки, саат он доггуз тамада бурада олсунлар.

— Баш үстә! Чох сағ олун.

Сәментлә долу машинлар далбадал көл газылан ерә яхынлашыр. Буну көрән Нәриман онунла бирлик-дә көлән Гүрбәтә мурачиәт эдәрәк сорущу:

— Бу нәдир, бәс өз машинларымыза нә кәлиб ки, сementи «Бир май» колхозунун машинлары дашыйыр?

— Икиси кедиб дәйирмана, бири күбрә кәтирмәйә...

— Бәс дөрдүнчү?

— Дөрдүнчүнүн дә часты хараб олуб, кедәйә де-дим кетсин көрсүн «Бир май»ын дәмирчиханасында дүзәлдә биләрми.

Гыса сүкут.

Сәдр өз-өзү илә данышырмыш кими башыны ағыр-ағыр тәрпәдәрәк:

— Иш чохдур. Әләвә машин алмаг лазымдыр,—деди.

— Арабалар ахшам мөшәдән гайыдан кими көндә-рәчәйәм сementи дашыйыб кәтирсин,—дейә Гүрбәт чидди вә ишкүзар бир ифадә илә әләвә этди.

...Сонанын бригадасы өзү һәрәкәт эдән култиваторла памбығын дибини бошалдырды. Бирдән онларын үзә-ринә гаты бир көлкә дүшдү. Сона башыны галдырыб

бахды. Илана охшаян гара, назик вә узун бир булут парчасы күнүн габағыны кәсмишди.

— Яғачаг,—дейә Сона гайгы илә дилләнди.

— Бәрк яғачаг!—дейә көзләри булутда олан Севкул тәсдиг этди.

— Гой яғсын!—дейә Күләйшә севинчлә әләвә эт-ди,—яз яғышы памбығын чаныдыр.

Илана охшаян гара булут һейрәтли бир сүр'әтлә бөйүәрәк, сәманы өртдү. Һава кечә кими гаралды. Далбадал шимшәк чахды. Бирдән көй әлә гүдрәтлә шаггылдады ки, әлә бил динамит гоюб нәһәнк бир дағы партлатдылар. Одлу гылынч кими тез-тез һавада парлайыб сөнән шимшәк, гызларын һәйәчанлы үзә-рини ишыгландырырды... Көй бир дә эйни шиддәтлә курдады вә бунун ардынча ширәбаран яғыш башла-ды. Лап яхында илдырым чахыб о ян бу яна гачан гызларын алачаланмыш көзләрини ишыгландырды...

— Памбыгдан чыхын!—дейә Сона гышгырды.

Чошмуш Гуручай гәзәблә бәндин тәзә һөркү-сүнә чарпараг, санки бир анда ону парчалайыб тар-мар этмәк истәйирди. Әйниндә брезент палто олан мүнһәндис Э'тибар, үстүндән шырһашыр су аха-аха яғышын алтында даяныб сәрт вә гырпымысыз нәзәрләрлә бәндин һөркүсүнә бахырды. Әлә бил ки, о, бәндин бу дөйүшән нечә чыхачағыны көрмәк истәйирди...

Агрономла сәдр дүшәркә талварынын алтында ду-руб эйни сәрт вә гырпымысыз нәзәрләрлә, көйдән сел кими төкүлдән яғыша бахырдылар.

Тарла кәнарындакы балача чардағын алтына топ-ланмыш Сона вә йолдашлары эйни сәрт вә гырпы-мысыз нәзәрләрлә, көрпә памбыг колларыны дөйәчләйәч яғыша бахырдылар.

Арас чөл илә йүйүрә-йүйүрә кәлирди. Бирдән лап яхында ат кишнәди. Арас аяг сахлаярәг әтрафына бахды. Шимшәк чахыб «Чичәкли горуғ»у ишыгландыр-ды: бир-биринә сығынаг вермиш маляларын янында даянан аяғы чидарлы кәһәр гулагларыны шәкләйәрәк бир дә кишнәди. Ики-үч күнлүк көрпә бир дайча ана-сына гысылараг башыны онун бойну алтында кизләт-мишди. Арас чибиндән чыхардыгы бычагла кәһарин

чидарыны кәсіб онун үстүнә тулланараг, атлары габагына гатыб говду.

Бир мадян дөстөдөн айрылыб кери дөнәрәк, һайәчанла кишнәди. Арас чеврилиб чийни үзәриндән дала бахды. Туфан көрпә дайчаны гарыхдырараг, ону, көз ачыб ериндән тәрпәнмәйә гоймурду. Арас кәһәри дөндәриб чапды. дайчая чатараг бир көз гырпымында ону галдырыб гучагына гойду.

Бирдән гызларын даяндыгылары чардагын габагындакы мис сәһәнкә санки йүзләрчә балача даш дөйиб ону чинкилдәтди.

— Долу!—дейә Күлөйшә гышгырды.

— Мән дедим ки, бунун далы долу олачаг,—дейә Нәриман киши дилләнди.

— Долуя дөндәрди!—дейә туфан ичиндә дәрәя кими далгаланан бугда зөмиляринин дүшәркәсиндә даяныб бахан һәсәнгулу киши һайәчанла сәсләнди.

Сәрдар булут дагыдан фишәнкләри сәмая бурахды. Фишәнкләр булуда чатараг далбадал партлады. Бир биринин ардынча парлаян гырмызы ишыг тутгун сәманы ишыгландырды. Фишәнкләр бир дә, бир дә партлады. Бу заман көйү гапламыш гара булут гылынчла бөлүнмүш кими тән ортадан парчаланды. Сонра бу парчалар бир-бириндән араланаг, сүр'әтлә дагларә тәрәф чәкилди. Инди замбаг кими ачылан көмкөй сәмада говс-гүзәһ көрүнүрдү. Әл агачына сөвкәнәрәк көзләрини көйә зилләмиш Новрузалы баба:—бах бөлә!—дейә күлүмсәди.

Бугда зөмиляринин фонунда даяныб көйә бахан һәсәнгулу киши раһат бир нәфәс алды.

Чардагын алтында даяныш гызлар севинчлә йүйүрүб памбығын янына кәлдиләр. Лакин бирдән Сона ериндә гуруюб галараг:

— Бу нәдир, гызлар, бу сел һарадан кәлир?—дейә вәһимә илә сәсләнди.

— Йәгин ки, чай бәнди учуртду!—дейә Нәриман һөвләк агронома тәрәф дөндү. Сәдрлә агроном машина отуруб сүр'әтлә кетдиләр.

Нәш'әли бир шырылыг илә ахыб кәләрәк аләмә мейдан охуян сел гызларын сәһәсини ююб апарырды.

— Ушаглар, бәндә!—дейә Сона, бригада үзләрине гышгырды.

— Бәнд тамамилә саламатдыр!—дейә мүнәндис Әтибар, һарын атлар кими чилөв кәмирән чайын гәзәби гаршысында мөтанәтлә даянмыш тәзә тикинтини сәдрлә агронома кәстәрди.

— Бәс сел һарадан кәлир?—дейә Нәриман тәәчүблә сорушду.

Аты дөрдәмә чапыб кәлән Арас онлара чатараг, чилөвә йыгыб:

— Сел юхарыдан, көһнә дәһнәдән кәлир,—деди.

Дүшәркәдә чалынан һайәчанлы зәнк сәсләри бүтүн кәнди аяга галдырды.

Көһнә дәһнәнин үстү, низами гошун кими ахыб кәлән адамларла долду.

Колхозчулар, көһнә дәһнәдән үзү ашагы курулту илә ахараг, тарлалары бәсан селә гаршы һүчума кечдихәр. Адамлар боғазадәк палчыга, суя батараг чарпышырдылар. Йүк машинлары далбадал даш, ағач дашыйырды. Өз-өзүнә һәрәкәт эдән нәһәнк экскаватор тәләсмәдән, әзәмәтлә көһнә дәһнәйә яхыгашыб даячды. Сонра танк кими тракторлар кәлди. О ян бу яна гачараг далбадал кәстәришләр верән мүнәндис Әтибарын гышгырмагдан сәси батмышды... Сона вә йоллашлары һайәчан ичиндә ишә көмөк эдирдиләр. Арасла бирликдә әллийә гәдәр сағлам оғлан дашгынын ән горхулу ериндә ишләйирди. Һүндүр ердә даянаг онлара кәманда верән Сәрдар:—Тәләсин, ушаглар!—дейә гышгырды. Арасын вә кәч колхозчуларын үзүндән мунчуг-мунчуг тәр ахырды. Бәзәкли-дүзәкли Күлсәнәм арвадын үст-башы тамам палчыг ичиндөйди. Нәриман киши уча бир ердә даянаг үмуми ишә нәзарәт эдирди. Гүрбәт онун габагында о ян бу яна гачараг бәрк чанфәшанлыг эдирди. Нәриман шах-шөвәлдән гайрылмыш ири бир гому суя тәрәф чәкән адамларә яхынлашараг көмәк әтмәк истәди.

Гүрбәт она мане оларәг:

— Сән гырагда дур, әши, һәр нә ләзымсә биз эләйәчәйик,—дейә тәләсик үрәйиянлыг кәстәрди.

— Мән чамаатдан артыг дейиләм,—дейә сәдр э'ти-
раз әдәрәк, ишә киришди.

Мәғлуб әдилмиш Гуручай инди өз йолу илә дүз
кедирди. Садай бәркидилмиш көһнә дөһнәйә бахараг:

— Бу дашгынын тагсыры бизим өзүмүздәдир!—де-
ди.—Биз чох вахт тәзәсини тикиб гуранда, көһнәнин
галыгларыны тамам арадан галдырмағы яддан чыха-
рырыг. Она көрә дә белә зәрәр чәкирик.

— Доғрудур!—дейә агроном тәсдиг этди.

Гызларын сәһәсиндә адамын үзүнә күлән памбыг
колларындан инди әсәр-әләмәт галмамышды.

Гәрәнфиллә янашы даяныг бахан Күләйшәнин гара
көзләриндә яш дамаллары парлайырды... Яхын дүшәр-
кәдоки радиода исә шан вә чошгун бир авазла
«Сүрәйя» маһнысы охунурду. Он беш, он алты яшла-
рында мазәли бир оглан онан почталйон Султан, гызлар
көрсүн дейә сағ әлиндә тутдуғу гәзети юхары галды-
рараг, мусиги илә һәмәһәнк ойная-ойная кәлирди. О,
гызлара чатараг, бирдән даяныб әввәлчә онларын пә-
ришан үзүнә сонра да сел апармыш тарлая бахды.
Султан кәтирдийи гәзети гызлардан кизләмәк истәйи-
миш кими гейри-ихтияры янына гысды. Сонра истәр-
истәмәз онлара вериб сәссизчә узаглашды. Гызларын
көзү биринчи сәһифәдәки шәклә зилләниб галмышды.
Шәкиллә, сыра илә даянараг кәтмән вуран Сона,
Гәрәнфил, Күләйшә вә Севкүл әл сахлайыб, күнәшдән
гамашан көзләрини гыяраг охучя бахыб күлүмсәйи-
рдиләр. Шәклин алтында язылмышды: «Онлар рәһбәрә
көндәрдикләри мәктубда һәр һектардан йүз он сент-
нер памбыг көтүрәчөкләринә сөз вермишләр».

Гызлар башларыны галдырыб сую совулмуш
дәйirman кими кәдәрли көрүнән тарлаларына бахды-
лар. Күләйшә бирдән һөнкүрүб ағлады.

— Мәнимки һеч ушаглыгдан кәтирмир,—дейә о, көз
яшлары арасындан узагла ра бахараг шикайәтләнди.
—Арзу эләдим мүнәдис олум, һесабадан һәмишә ики
алдым. Истәдим кедим һәкмилик охуюм, яра-хурадан
диксиндим. Сонра өзүм кими бир гара оғлана севки
етирдим, о да мәни атыб, охумаға кетди.

Гыз бир ан сусду. Сонра даһа мә'юс бир ифадә

илә әлава әтди:—бу ил дә кечәми-күндүзүмү рәһбәрә
вердийимиз о сөзә бағладым. Ону да еринә етирә бил-
мәдик.

...Нәриман ағыр аддымларла ирәлиләйирди. Бойча
хейли гыса олан Гүрбәт онун яны илә кедәрәк, һей
доғрайыб төкүрдү:

— Вахтында мән дедим, гулаг асмадын. Агрономун
сөзү илә дүз дүняны әкдириб гойдун ора. Сел дә ву-
руб белә эләди.

Онлар лил басмыш ана арха чатыб даяндылар.

— Инди чамаат буну тәмизләсин, сел апаран
памбыгын дәрдини чәксин, су һайына галсын, йохса
көл дүзәлтсин?

Нәриман сусурду. Үзүндәки тутгун ифаләдән һисс
олунурду ки, Гүрбәтин сөзләри она тә'сир әдир. Гүр-
бәт исә буну дуяраг, даһа да илһама кәлир вә дейирди:

— Өзүн адлы-санлы бир адам ола-ола дүһәнки уша-
ғын сөзү илә дуруб отурурсан.

— Доғрудур,—дейә нәһайәт Нәриман дилләнди.—
Биз кәрәк габагча көлү дүзәлдиб гуртарайдыг, сонра
планлары артырайдыг.

— Көрдүн ки, мән дейәнә кәлдин,—дейә Гүрбәт кү-
лүмсәди.—Аталар һавайи демәйиб ки, әввәлчә архы
туллан, сонра бәрәкәллаһ әл. Көл вахтында гуртар-
мады, чай да гуруду. Сонра нә олачаг? Сән чаваб ве-
рәчәксән, йохса агроном? Бәдәбәд аягда яхасыны чә-
киб дурачаг гырагда.

Сона вә онун бригада үзләри илә балача диклирин
үстүндә даянмыш агроном дүшүнчәли нәзәрләрлә, сел
апармыш тарлая бахырды. Колхозчулар онун нә дейә-
чәйини көзләйирдиләр.

— Тәзәдән әкмәк лазымдыр!—дейә агроном гә'и
бир гәрарла Соная мұрачиәт этди.

— Ахы вахты кечиб,—дейә гыз һәйәчанла чаваб
верди.

— Вахты кечиб, аңчаг әкмәк лазымдыр!—дейә
Сәрдар тәкраг этди.—Яхшы вә сүр'әтлә бечариләрсә
әввәлки памбыгы көтүрмәк мүмкүндүр. Инди исә бир
дәгигә дә кечикмәк олмаз!

...Гәһвәйи рәнкли бир «Победа» сүр'әтлә кәләрәк колхоз идарәсинин габагында даянды. Райком катиби Мурадов машындан дүшәрәк ити аддымларла пил-ләкәнләри чыхды.

Башыны әлләри илә тутараг отуруб бир нөгтәйә бахан Нәриман киши санки катибин кәлишиндән хә-бәр тутмады.

— Салам!—дейә Мурадов күлүмсәди.—Енә нә гәм дәрәсына гәрг олмусан?

Сәдр башыны галдырыб бахараг:—Хош кәлмисән.—дейә галхыб катиблә әл верди. Сонра гашларыны ча-тараг:—Дүнәнки дашгын кефими яман гатыб—деди,—көлү дүзәлдиб гуртармамыш плаңлары артырдыг. Дөвләтә нисийә сөз вердик. Ахыры да белә олду. Арх-лар учуб-дагылыб. Йүз әлики гектар сәһәнин памбыгы-ны сел юоб апарыб. Йә яхынлашыр. Көлү дә ки, гур-тара билмирик!

— Чүнки тикинти бригадириниз пис ишләйир!—де-йә Мурадов сәдрин ахырынчы сөзләринә чаваб верир-миш кими дилләнди.

— Ким дейир ки, тикинти бригадири пис ишлә-йир?—дейә Нәриман тәәччүблә сорушу.

— Агроном!

Арадан гыса бир сүкут кечди. Нәһайәт сәдр башы-ны галдырмадан өз-өзү илә даншырмыш кими:

— Агрономун бу һәрәкәти һеч мәним хошума кәл-мәди,—деди.—Гүрбәт нейләсин?! Дөрд йүк машыныны әлли ерә белә билмәз ки?! Бөйүк колхоздур, тикинти материалларыны дашыйрсан, күбрә төкүлүб галыр. Күбрәни дашыйрсан, дәйирмана кетмәк галыр.

— Сән өз достуну мүдафиә элмәк үчүн һәмишә сөз тапырсан,—дейә катиб наразы һалда башыны тәр-пәтди.

Сәдрлә катиб инди чөл илә ирәлиләйирдиләр.

Бирдән сәдр даянды: адамлар, машынар гызгың бир сүр'әтлә, лил-гум басмыш ана архы тәмизләйир-диләр.

Рәшид әл сахлаяраг:—Горхма сәдр,—дейә күлүм-сәди.—Нә чүр олур олсун саһаһ күндүз саат он икийә гәдәр гуртараचाгы! Агронома сөз вермишик.

... Енидән әкилиб гуртармыш тарлада гызлар агро-ному дөврәйә алмышдылар.

— Инди һәр гектар сәһәйә тәзәдән гырх кило фос-фор, алтмыш кило азот сәлмәк лазымдыр!—дейә Сәрдар Соная мүрачиат этди.— Амбарда сизин үчүн күбрә айырышам. Тез адам көндәр, дашыйыб кәтир-син.

...— Күбрә галмайыб!—дейә тәзә тиклимиш бөйүк сарайны габагында даянан учабой киши Соная чаваб верди.— Сәдр һамысыны йыгыб көндәрди Арасла Баһадырын сәһәсинә, район мәркәзиндәки әһтият да гуртарыб, инди кәрәк Бақыдан кәлсин!

Сона чеврилиб әсәби аддымларла узаглашды.

Тарла дүшәркәсиндә тәнәффус фәсиләси иди. Кол-хозчулар чай ичиб динчәлирдиләр. Рәшид голтуғунда бир нағара кәнчләрин арасында даяныб ордларыны шиширдәрәк гаравәлли чыхарырды. Кәнчләр күлмәк-дән ахыб кедирдиләр.

Ити аддымларла кәлән Сәрдар онларын бөйрүндән кечиб юхары тәрәфдә отурмуш Нәриман кишийә яхын-лашараг:

— Нийә белә иш көрүрсүнүз, йолдаш сәдр,—деди.— Ахы бу саат күбрә биринчи нөвбәдә Сонанын сәһә-синә лазымдыр!

— Биз нағды гоюб, нисйә далынча гача билмәрик, йолдаш агроном!—дейә сәдр гуру вә союг бир ифадә илә чаваб верди.— Сонәкилин сәһәсиндән памбыг олуб-олмайчагы һәлә дәрәда балыг сөвдәсыдыр. Она көрә дә бүтүн күчү габагчыл бригадаларын сәһәсинә вер-мәлийик!

Агроном сәдрә ити бир нәзәр салараг:

— Биз чалышмалыйыг тәк-тәк адамлар вә я бри-ки бригада дейил, һамы, бүтүн колхоз габагчыл олсун.

— Бу чох яхшы оларды,—дейә сәдр мә'налы тәрз-дә күлүмсәди.— Анчаг һейф ки, беш бармағын беши дә бир дейил! һамы гәһрәман ола билсәйди, бәс гәһ-рәманлар нә оларды!

Бир кәнч колхозчу сәдрә яхынлашараг:

— Бу саат,—деди,—район мэркэзиндэн зэнк элэди-
лэр ки, күбрэ кэлиб төкүлүб стансия, машин көндөр-
мөк лазымдыр.

Гараждакы бөйүк йүк машинынын янында даян-
мыш Гүрбэтлэ кэнч шофер Маһмуд арасында гызгын
мүбәһисә кедирди.

— Мешәдә бирчә машин одунумуз галыб, кет, ону
да кәтир, гуртарсын,—дейә Гүрбәт оғланы дилә
тутурду.

— Кетмирәм!—дейә кэнч шофер Маһмуд үсян эдир-
ди.—Чамаат орада иш көрүр, көл дүзәлдүр, тахыл
бечәрир, мән дә сәһәрдән ашмачачан сәнин үчүн ба-
зара каһ тахыл апарырам, каһ мешәдән одун дашы-
йырам. Ахы бу машин колхозундур!

— Яхшы, яхшы комсомоллугуна салма,—дейә Гүр-
бәт иши зарафатла йолуна гоймаг истәди.—Кәл чых
машына...

— Кетмәйчәйәм!—дейә оғлан гәт'и чаваб верди...

Гүрбәт бу дәфә һирсини уда билмәйәрәк:

— Рәдд ол!—дейә гышгырды.—Бир дә мәним эвимә
аяг басма!

— Чәһәннәм олсун сәнин сәнин эвин дә, сән дә!—дейә
кәнч шофер чыхыб кетди.

Гүрбәт онун ардынча бахараг дәрһал юмшалды:

— Зарафат эдирәм, ай ахмаг! Кери гайыт!

Лакин шофер чаваб вермәйәрәк узаглашды.

Нәриман, Сона вә агроном тәләсик гаража кәлли-
ләр.

— Бу саат күбрә үчүн стансия машин көндәр!—
дейә сәдр Гүрбәтә әмр этди.

— Сәһәр тездән көндәрәрәм, инди машин йохдур.
Бир будур, бунун да шофери бу саат азарлайыб кетди
эвә,—дейә Гүрбәт гәрибә бир тәбиликлә чаваб верди.

— Бәс нә эдәк?—дейә Нәриман агронома бахды.

Бу заман кәлиб кечән Арас онлары көрәрәк аяг
сахлады.

— Шофер йохдур, мән өзүм кедәрәм,—дейә Сона
машына тәрәф аддымлады.

— Даян, о бойда машинына сәнин күчүн чатмаз!

«Москвич»ә ағлын кетмәсин!—дейә Гүрбәт гызын йо-
луну кәсди.

Арас һеч бир сөз демәдән кедиб кабинка чыхды.

...Арас көзләрини габага зилләйәрәк, күбрә илә до-
лу машины илдырым кими сүрүб кәлирди.

Гызлар «Суз» машинларла тарлая күбрә сәпирди-
ләр. Арасын машины тарлая чатыб даянды. Гызлар
йүйүрүб ону дөврәйә алдылар:—дүш бир аз динчәл,—
дейә Севкүл Араса мұрачиәт этди.—Отуз километр
йолу дөрдүнчү дәфәдир гайдырсан.

— Эйби йохдур, йорулмамышам,—дейә Арас ка-
бинкадан дүшүб күбрәни бошалтмагда гызлара кө-
мәк этмәк истәди.

— Йох! Даһа буну гоймаячагыг,—дейә Сона гы-
зарараг онун голундан тутду.—Биз о гәдәр дә инсаф-
сыз дейилик. Сона буну дейиб бир графин айранла
стәкан кәтирди:—көрүрәм сусамысан, ич!

Арас гызын узатдыгы стәканы алыб башына чәк-
ди. Сона онун сәрин айраны нечә ширин-ширин ичди-
йинә фәрәһлә бахараг:

— Бирини дә төкүммү?—дейә мөһрибанлыгла со-
рушду.

— Төк!—дейә Арас стәканы графинин алтына тутду.

Сәрдәр сүр'әтли аддымларла онлара яхынлашараг:

— Чох сағ ол, Арас,—деди.—Сәнин дашыйыб кә-
тирдийн күбрә о бири сәһәләрә дә чатачаг.

Арас, икинчи стәканы бирнәфәсә башына чәкәрәк
агрономун үзүнә бахмадан:

— Мән «Сағ ол» үчүн ишләмирәм, йолдаш агро-
ном,—деди вә бош стәканы гыза гайтарыб ачыглы
һалда араланды.

Агроном онун ардынча тәәччүблә бахараг, ағыр
аддымларла узаглашды. Арасын һәрәкәти һаманы пәрт
әтмишди. Сона она яхынлашараг:

— Нийә агронома элә кобуд чаваб верирсэн,—де-
ди.—О ки, сәни тәһгир эләйән бир сөз демәди?

— Агрономун өзүнүн дили вар, башга адамын онун
тәрәфиндән вәкилик эләмәси лазым дейил!—дейә
Арас гәзәблә чаваб верәрәк чыхыб кетди. Сарсылды-

ғындан ағламағ дәрәжәсінә кәлмиш Сона онун ардынча баха-баха галды.

... Арас йорғун вә кәдәрли һалда отағына дахил оларағ, папағыны чыхарыб пәнчәрәнин габағына тулады. Пәрнисә гары башыны гапыдан ичәри узадраг:

— Емәйин һазырдыр, бала, кәтиримми? — дейә сорушду.

— Иштаһам йохдур, ана, сонра ейәрәм.

Гары бүрүшүк догагларыны бир-биринә сыхыб, наразы һалда гапыны өртду. Һәйәчан вә изтираб Арасы боғурду. Бу заман, һәмшәкәи кими шығ кейинәрәк сачларыны сәлигә илә кери дарамыш Садай курулту влә ичәри кирди:

— Нә отурмусан, күчәниздән яр кечир, дур бах! — деди.

Лакин Арас ериндән тәрпәнмәйәрәк:

— Даһа мәнним ярым йохдур, Садай! — деди.

— Енә нә олуб, далашмысыныз?

— Далашмамышығ. Анчағ о, башга адамы истәйир... — дейә айры вахт гартал кимә мәрғур Арас инди һейрәтли бир күчсүзлүклә сиррини достуна ачды.

— Зарафат эләйирсән?

— Йох, зарафат әләмирәм!

— О кимә истәйир ахы?

— Агроному!

— Белә де...

— Бәс нечә?! — дейә Арас күлүмсәди. — Тәзә ай чыхды, көһнәни доғрайыб улдуз эдәрләр. Бизим гызларын вәфасы беләймиш.

— Нәдән билирсән ки, о, агроному истәйир?!

— Кор дейиләм ки, — дейә Арас һирсләнәрәк аяғ галхды. — Анчағ истәйир, истәсин. Даһа бу әдалар нәдир? Мән ки, ону мөчбур этмирдим. Әкәр мәнни истәмирдисә, нийә үмид верирди? Нә үчүн мәнним үрәйими парчалайырды?!

Арас һәйәчан ичиндә бир ан сусду. Сонра кәскин һәрәкәтлә достуна сары дөнәрәк: — Ядындадырмы, — деди. — Чәһнәдә мән яраланан күнү һәкмиң биһушдарысы гуртармышды. О, мәнни бир дилимә дөрд ердән

биһушдарсыз кәсиб тикди, бир дәфә дә «уф» демәдим. Һамынызын, лап сәнин өзүнүн дә рәнkiniз ағаппағ олмушду. Ядындадырмы?

— Ядымдадыр!

— Бах, мән бу яранын да ағрысыны эләчә удачағам!

Садай аяғ галхарағ:

— Әкәр, — деди, — әсаслы бир сүбутун йохдурса бош шейдән өтрү Дон-Кихот кими өзүндән чыхма! Сона дағдан ағыр гыздыр. Ағлым кәсмир ки, һәр күләк ону ериндән тәрпәдә билсин!

— Йох! Бундан сонра о, гызыл да олса мәнә лазым дейил! Мән өзүмү онун бу гыза охшаян агрономундан әксик оглан һесаб этмирәм!

— Агрономун һеч бир тагсыры йохдур. Бир гызы сән дә истәйә биләрсән, о да!

— Нәйсә, — дейә Арас әсәбликлә әлини чырпды.

— Сәдр һей'әт ичласы чағырыб, кедәк! — дейә Садай дилләнди.

— Мән кетмирәм.

— Онда худәһафиз.

Арас тәк галдығы заман Сонанын бағышладығы о кичик шәкли чыхарыб яна-яна бахды. Сонра чәлд һәрәкәтлә китаб шкафындан бир яшыл конвәрт көтүрүб шәкли онун ичинә гоярағ ағзыны бағлады...

...Әз, кабинәсиндә иш столу архасында әйләшәрәк гашгабағыны төкмүш Нәриман, чәнесинин дибиндә отуруб әлләрнини өлчә-өлчә данышан Гүрбәти динләйирди. Гүрбәт дейирди:

— Сән бунун габағыны ал, чаным! Һәддини ашыб һәр шейә гамарлайыб алыб әлинә! Һамы онун үстүнә гәһр. Һеч кәс сәнинлә һесаблашмыр! Әлә бил сәдр сән дейилсән, одур! Белә дә агроном олар? Кср-кор, көр-көр. Сәнин ахын адамларынын һамысыны салыб көзүмчыхдыя!

— Билирсән нә вар, Гүрбәт, — дейә Нәриман нәһайәт дилләнди. — Мәннимки одур ки, колхозун иши ирәли кетсин. Әкәр агроном бу барәдә өзүнү мәнән артығ һесаб эдир, сөзүм йохдур, буюрсун.

— Атан олду рəһмэтлик,—дейə Гүрбət бойнуну игəли узатды.—Əкəр элə исə, буюрсун! Даһа һөрмэтдэн салмаг нə үчүндүр!

— Һеч кəс мəни һөрмэтдэн сала билмэз!—дейə сəдр гəзəблэнди.—Чамаат Нəриманы танийыр!

...Агроном, өз-өзүнə һэрəkət эдэрək от бичən машыналарын янына чатдыгда кəнч мүнəндис Этибарла гаршылашыб даянды.

— Мən сəни ахтарырдым, Сəрдар.

— Мən дə сəнин янына кəлирдим, нə олуб?

— Ишчи гүввəси чатмыр!—дейə мүнəндис һэйəчанла чаваб верди.—Чайын да сую яваш-яғаш азалыр. Тикинти бригадири дə адам вермир. Дейир, о бири ишлэр тəkүлүб галыр.

...Инди бир дəстə чаван колхозчунун габағында даянымыш агроном.

— Нə эдək, йолдашлар!—дейирди.—Көлү гуртара билмирик. Ишчи гүввəмиз азлыг эдир. Дейин кэрək бу чəтин вэзийəттдэн нечə чыхаг?

— Кечə дə ишлэйək!—дейə габаг чэркэдə даянымыш Рəшид өткəм бир ифадə илə чаваб верди.

— Горхурам йоруллуб элдэн дүшəсиниз,—дейə агроном тэрəддүд этди.

— Горхма, йорулмарыг!—дейə арыг Мүрсəl күлүмсəди.

— Яз кечəси ишлэмəйин айры лəззəти вар,—дейə бығ ери тэзə тэрлəмиш кəнч оғлан күлүмсəйэрək янындакы ғыза пычылдады.

— Бəсдир, чамаат эшидэр,—дейə ғыз ону дүртмə илə вурду.

Агроном дүшэркəйə дахил олараг телефон дəстəйини кəтүрдү:

— Алло, электрик стансиясыны вер!

— Эшидирэм!—дейə кəнч техник телефонда чаваб верди.

— Тапшыр, бу кечə көл газылан ердə дөрд прожектор гурсунлар.

— Баш үстə!

Агроном дəстəйи асараг дүшэркəлэн чыхды. Бир гəдэр сонра о, күнəш ишығында ғызыл кими парлаян

тахыл зəмилэринин гəншəринə чатараг даяныб этрафа нэзэр салды... Сонра она яхынлашан Һəsəнгулу кишийə мүрачиэтлə:

— Бəс мən демшидим комбайнчылар үчүн көлжəлик тикин, нийə башламамысыныз?

— Гүрбət тахта-дирək вермади. Дейир, комбайнчы мум дейил ки, эрисин,—дейə Һəsəнгулу һирсли чаваб верди.—Баша дүшүррэм бу тикинти бригадири нə вахта гəдэр кəтүк кими бизим габағымызы кəсəчək.

...Колхоз идарəсиндə ғызғын мубаһисə кедирди. Аяг үстүндə даяныб əсəби бир һэйəчанла данышан агроном сөзүнү гуртараг:

— Бүтүн буллара кэрə дə мən,—деди,—Гүрбəтин тикинти бригадирлийи вэзифəсиндэн чыхарылмасыны тэлəб эдирəm.

Гүрбət бир агронома, бир дə башыны ашағы тикмиш Нəримана бахды вə сəдрин, агрономун сөзлəрини тэсдиг этмэдийини дуяраг, эждаһая дөндү:

— Ахы бир де кэрək сən кимсən, нəчиссən? Колхоз сəдриссən, йохса кимсən?

— Мən агрономам!

— Агрономсан кет агрономлуғуну элə! Даһа нə одялов олуб дүшүссөн бу чамаатын чаныңа!

— Сən чамаатын əвəзиндэн данышма!—дейə Соня онун сөзүнү кəсди.—Чамаат, сəнин колхоз ишини бураыхыб өзүнə күндə бир эв тикдийини кəрүр.

— Бəс һавайы ерə тикинти бригадири дейил ки,—дейə Рəшид ериндэн сəслэнди.

Нəриман онлара ачылыб бир нэзэр салараг:

— Бирчə мəни баша салын кəрүм,—деди,—бу Гүрбəтдэн нə истəйирсиниз? Нийə дүшүссүңүз үстүнə? Колхозчудур, əмək күнү алыр, имканы вар, бир эв йох, лап бешини тикир... Ким нə дəхли?

— Бу бизи о вахт севиндиррəди ки,—дейə агроном чаваб верди,—Гүрбət колхоза да өз эви кими чаш яндырайды.

Нəриман агрономун үзүнə бахмадан ағыр вə тə'нəли бир ифадə илə:

— Мən,—деди,—Гүрбəтин колхоза чан яндырмағына шубнə элэмйрəm!

Сәдрин сөзләрindən үрәкләнмиш Гүрбәт:

— Бура бах, йолдаш!—деди.—Гүрбәт сәдри атыб сонин чалдыгыла ойнаса, яхши адам олардымы? Анчаг, хейр, йолдаш! Ону көрмәйчәксән! Нәриман ийрми ики илдир бу колхозун йолунда күлүк вурур! Инди сән кәлиб чамааты онун үстүнә галдыра билмәзсән! Биз өз сәдримизни ким олдуğunu билирик!

— Мән чамааты сәдрин үстүнә галдырырам?!—дейә агроном тәччүблә сорушду.

— Бәли, галдырысан!—дейә, Гүрбәт шах чаваб верди. Элә бу заман кәнч шофер Маһмуд ичәри кириб, гапынын азында даянды.

— Нәди бала, мөнимлә ишин вар?—дейә сәдр ондан сорушду.

— Вар!—дейә Маһмуд сәрт һалда чаваб верди.—Дейин мөним һагг-һесабымы чәксинләр, чыхыб кедирәм района.

— Нечә йә'ни чыхыб кедирәм? Бәс машины ким сүрәчәк? Колхоз сәни һаваый охутдуруб шофер әләйиб?

— Мән ки, колхоза ишләмирәм!

— Бәс кимә ишләйирсән?

Маһмуд тәрәддүд эдәрәк көзләрини ерә тикди. Гүрбәт өзүнү итирди.

— Бәс кимә ишләйирсән?!—дейә Нәриман киши ачыгылы сәслә тәкрат сорушду.

— Кимә? Олей она!—дейә кәнч шофер әли илә Гүрбәти көстәрди.

— Ала, дәли олмусан нәдир?—дейә Гүрбәт горхмуш һалда Маһмуда бахды.—Адам да ағсаггал әмисинә бөһтан атармы?!

— Бөһтан?!—дейә Маһмуд бир алдым габага ериләрәк һирсинлән демәйә сөз тапмайыб бахышларыны ох киши, Гүрбәтин көзләринә санчды... Отага бир аңлы кәркни сүкут чөкдү. Нәһайәт кәнч шофер, сел ки ми күкрәйиб галхан гәзәбинин габагыны сахлая билмәйәрәк деди:—Сәнин кими адамлар мөним атамын гардааны ола билмәз! Сән онун да, мөним дә дүшмәнимизсән! Мөним атам он беш ил бу колхозун багбаны олуб, онун һәр чөлү үстүндә ярпаг кими әсиб. Амма

сән ону талап әдирсән! Колхозун машиныны өзүнә ишләйирсән, тахта, дирәйини дашыйыб өз амбарына йыгырсан!

— Ялан дейирсән,—дейә Нәриман гышгыраг аяга галхды.—Кәл кедәк, көстәр!

— А киши, сән нийә бунун сөзү илә ериндән ойнайирсән. Гой нә гөләт әләйир әләсин. Чамаат мөни танымыр?!—дейә Гүрбәт сәдри сакит әтмәйә чалышды.

— Йох!—дейә Нәриман юмругларыны дүйүшледи.—Гой көстәрсин! Вай о күндән ки, дедикләри ялан ола!

...Маһмуд, Сәрдар, Сәрвиназ вә башга һей'әт үзләри Гүрбәтин һәйәтинә дахил олуб, онун тәзә тикдирмиш олдуғу эвин зирәмиси азында даяндылар. Гүрбәт онлара яхынлашараг кәкәләйә-кәкәләйә:—Чаным,—деди,—сиз мәнә инанмайыб эвими ахтарачагысыз?!

Нәриман горхунч бир сәслә:

— Ач!—дейә әмр этди.

— Ачар мөилә йохдур, арвад да кедиб,—дейә Гүрбәт чибләрини гурдалады.

Маһмуд аягы илә вуруб гапылары тайбатай ачды.

Нәриман ичәри дахил олараг:—Ишыг яндырын!—дейә гәзәблә сәсләнди.

Һәсәнгулу кибрит чөкди. Гаранлыгда титрәйән алов ағзына гәдәр тикити материалы илә долу олан амбары ишыгландырды.

— Буюр, көр!—дейә Маһмуд ачыгылы һалда сәдрә бахды. Јакин Нәриман ериндә гуруюб галмышды. Санки о, өз көзләринә инанмырды.—Нә үчүн сән буну индийә гәдәр ачыб демирдин?—дейә агроном Маһмуддан сорушду.

— О, мәнә дейирди ки, бу шейләри она идарә һей'әти вериб. Анчаг бу күн билмишәм ки, ялан дефир. Алов шөлә вериб сөндү.

— Мән буларын һамысыны өз һалаһ пулумла алыб йығмышам!—дейә Гүрбәт гаранлыгда сәсләнди. Һәсәнгулу бир кибрит дә чөкиб юхари галдырды. Нәриман кәинә достунун горхунч агармыш үзүнә бахараг нифрәт вә гәзәб долу баттын бир сәслә:

— Намәрд,—деди,—сонра дөнүб ағыр аддымларла амбардан чыхды.

Кечәйди...

...Нәриман ағыр аддымларла пилләкәнләри галхыб отаға дахил олараг, бир неча санийә даянды. Санки бирдән үшүйәрәк, чийинләрини гысыб дивана отурду.

Сона илә агроном ичәри кирәрәк ону көрүб даяндылар. Гыз Нәриман кишинин яй кими әйилмиш гәдинә бахараг:

— Нә олуб, әми? Белә нийә отурмусан?—дейә тәшвишлә торушду.

— Неч бир шей олмайыб, гызым,—дейә Нәриман күлүмсәди. Лакин бу тәбәссүм о гәдәр мә'юс вә бәһранлы иди ки, гыз әл-аяга дүшәрәк:

— Гыздырман-задын йохдур ки, әми?—дейә гочая яхынлашды. Лакин Нәриман бир шейдән горхурмуш кими аяға галхараг:

— Йохдур, гызым... Гыздырмам йохдур,—дейә тәләсик о бири отаға кечди. Агроном онун ардынча бахараг:

— Киши чох бикефдир,—деди.

— Бу күнкү һадисә она ағыр тә'сир эләйиб,—дейә Сона кәдәрли һалда чаваб верди.—Ахы о, Гүрбәти өзүнә ән ә'тибарлы дост билирди.

— Чох тәәччүблүдүр. Нечә олуб ки, о, Гүрбәт кими бир адама бел бағлайыб?

— Бу әминин бағышланылмаз күнаһыдыр. Биз Гүрбәтин ялтаг, көзү һәр ердә өз габағыны эшән бир адам олдуғуну дәфәләрлә она демишдик...

— Сиз нә үчүн Нәриман кишигә әми дейирсиниз? Мәкәр о, сизин доғма атаныз дейил?

— Хейр о, мәним әмимдир.

— Бәс сизин атаныз?..

— Мәним атамла, әминин арвады көзәл Мәһричаны 1930-чу илдә голчوماглар өлдүрүбләр.

— Нә үстүндә?

— Колхоз үстүндә! Мәним онда бир яшым вармыш. Дейирләр фыртыналы союг бир кечәймиш...

Гыз данышдыгча агрономун көзләри гаршысында узаг кечмишдән фачиәли бир хатирә манланды.

«Кечәнин сәссиз гаранлығы ичиндә дөрд нәфәр әли силәһли адам бир гулдур сәрвахтлығы илә яваш-яваш, ишыг кәлән пәнчәрәйә доғру ирәлиләйрди. Нәриман, арвады көзәл Мәһричан вә гардашы Фәрман, еддилик нефт чырағы илә ишыгланмыш балача отагда отуруб сөһбәт әдирдиләр.

— Ахыр ки колхозу гуруб гуртардыг,—дейә Нәриман мәмнун бир тәбәссүмлә башыны тәрпәтди. Ортабаблардан бир гоча Новрузалы галмышды ки, о ла бу күн бизә гошулду.

— Голчوماгларын һийләләри боша чыхды...—дейә Мәһричан һәвәслә сөһбәтә гарышды.—Инди дә сөз яйыблар ки, колхоз бир-ики айдан сонра дағылыб кедчәк!

— Гой нә дейирләр десинләр. Бизим чәтинимиз биринчи мәһсулу көтүрмәкдир. Ондан сонра һәр шей яхшы олачаг,—дейә Сонанын атасы чаваб верди.

Бу вахт пәнчәрәдән атылан илк күллә Нәриманын папағыны лешиб дивара дәйди. Сонраки ики күллә исә Сонанын атасыны вә көзәл Мәһричаны ерә сәрди. Сағ галан Нәриман әл атыб, дивара сөвкәнмиш түфәнки көтүрдү...»

— Сонра?—дейә агроном һәйәчан ичиндә сорушду.

— Сонра да атам дедний кими һәр шей яхшы олду. Колхоз мөһкәмләнди. Мән бөйүдүм.

— Сизи ананызмы сахлайыб бөйүтдү?

— Хейр, анам чыхыб гоншу кәндә әрә кетди. Мәним исә әмин она вермәйиб, өзү сахлады. Ахы онун мәнән савайы бир кәси галмамышды.

— Бәс о, Мәһричандан сонра эвләнмәди?

— Йох, эвләнмәди.

— Нә әтмәли,—дейә агроном дәриндән нәфәс алды.—Мәним дә атамы фин давасында фашистләр өлдүрдү. Мән һәмшишә бу барәдә дүшүнәндә анчаг бирчә шейлә тәсәлли тапырам. Әкәр бизим аталарымыз, бабаларымыз көрдүйүмүз бу бөйүк ишләрә бахсайдылар, ганларынын һәдәр кетмәдийинә севиһәрдиләр!

— Эладир,—дей Сона яваш сәслә тәсдиг этди.

Агроном аяга галхараг:

— Биз кәрәк ки, бу кечә «Демократик кәнчләр һимнини» өйрәнәчәкдик,—дейә пианинонун габагына кечәрәк, чалмага башлады. Мусигинин чошгун далгалары этрафа ййылды.

Гапы тез-тез вурулды.

Гыз санки юхудан айылараг: — кәл! — деди...

Почталйон Султан ичәри кириб:

— Ахшамыңыз хейир,—дейә Соная яшыл бир конверт узатды. Сонра мәнәлы бир тәрәдә көз вурараг—көндин өзүндәндир,—деди,—сабаһа гоймадым. Дедим бәлкә бир вачиб мәсәләдир.

Султан чеврилиб отагдан чыхдыгда гыз төләсик конверти чырыб керги гайтарылан шәклини көрәркән план вурмуш кими диссиниб көзләрини ири-ири ачды.

— Нә олуб?—дейә Сәрдар әлини пианинодан чәкиб горхмуш һалда аяга галхды.

Сона стула йыхылыб әлләри илә үзүнү гапаяраг һөнкүртү илә ағлады. Агроном әйиблиб ерә дүшмүш фото-шәкли көтүрәрәк, нәзәрән кечирди.

Шәклин ардында белә язылмышды:

— «Өмрүмдә биринчи дәфәдир ки, мән өз шәклими оғлана верирәм. Арас, мән сәнә, сәнин мәрдлийинә инанырам».

Агроном көзүнү шәкилдән чәкиб, һычгырыглар ичиндә богулан гыза бахды. Сонра шәкли столун үстүнә гоыраг явашча отагдан чыхды.

...Прожекторларла ишыгланмыш дәрәдә адамлар вә машинлар сүр'әтлә һәрәкәт эдәрәк көлү дүзәлдиб гуртармага төләсирдиләр. Онларын арасы илә ағыр-ағыр ирәлиләмәкдә олан агроном Арасы көрүб даянды. Арас исә өзүнү көрмәмәзлийә вурараг үзүнү чевәрди... Агроном буну һисә эдәрәк күлүмсәди:

— Салам, Арас!

— Салам!—дейә бригадир гашгабаглы чаваб верди. Агроном онун голундан тутараг:—Кедәк Арас,—деди.—Мән сәнинлә данышмаг истәйирәм!

Онлар кечәнин гаранлығы ичиндә шырылдаян чабын саһилиндәки тәк агача чатараг даяндылар. Арас

голуну агрономун әлиндән чәкәрәк:—Нә буюрурсунуз? дейә һөвсәләсиз сорушду.

— Сән нә үчүн Сонанын шәклини керги гайтармысап, Арас?

— Бу мәним өз хусуси ишимдир, йолдаш агроном...—дейә Арас гәзәбини боғараг мәчбури бир нәзакәтлә чаваб верди.

— Ахы биз достуг, йолдашыг!—дейә агроном мәзәммәтлә она бахды. Арас агронома ити бир нәзәр салараг нә исә демәк истәди. Лакин өзүнү сахлаяраг, агачын бир будагыны әйиб сындырды. Сәрдар кәдәрлә күлүмсәйәрәк:

— Сән сәһв эдирсән,—Арас,—деди:—Чох бөйүк вә кубуд сәһв! Сонра о, голтуг чибиндән кичик бир шәкил чыхарыб прожекторун ишыгына тутараг:—Бах!—деди.—Көрурсанми? Мәни севән гыз будур вә мән һеч бир заман сәнинлә дейиб-данышмасы үстүндә, онун мәнә э'тибар эдиб вердийи бу шәкли керги гайтармаздым. Ядыма салардым ки, биз азәрбайчанлыларда ән'әнәви бир адәт вар: дост-достунун истәйинә кез тикмәз!

Элә бил Арасын башына ағыр бир зәрбә дәйди. Агроном дәрин бир нәфәс алараг:

— Кет, Арас!—деди.—Һәлә нә гәдәр ки, кеч дейил, кет Сонадан үзр истә!

Агроном башыны ашағы салыб яваш аддымларла узагланды. Ериндә донуб галмыш Арас онун ардынча узун, шашгын вә һойәчанлы бир нәзәр салды.

...Сәһәр тездән, шәргәдики булутлар гырмызы аловла алышыб яндығы заман Арас кәтмән вуран адамларын арасындан сүр'әтлә кечәрәк ирәлиләйирди.

— Сабаһын хейир, Арас!—дейә гаршыдан кәлән һәсәнгулу киши аяг сахлады. Арас чаваб вермәйәрәк чәлд аддымларла узагланды. һәсәнгулу тәәччүблә онун ардынча бахды.

— Арас! Арас!—дейә архадан йүйүрән Рәшид ону һайлады. Арас керги бахмаяраг йолуна давам эдирди. Рәшид она чатараг:—Кар дейилсән ки,—деди.—Сәһәр-дән гышгырырам.

Арас ону эли илэ конар эдэрэк йолуна давам этди.
Рөшид далдан баха-баха галды... Арас Севкүл илэ
Күлөйшэйе яхынлашараг:

— Сона һарададыр? — дейэ сорушду.

— Нейлэйирсэн? — дейэ Күлөйшэ күлүмсэйэрэк ма-
зали бир һэрэкэтлэ башыны йыргалады.

— Лазымдыр, дейиң көрүм һарададыр?

— Демэйэчэйик! — дейэ Күлөйшэ ону һирслэндирди.

— Зарафаты бурах! — Сөз сорушурам, — дейэ Арас
гышгырды.

— Чыгырма! Сэндон горхан йохдур! — дейэ Күлөй-
шэ элини белинэ вурараг мейдан охулу.

— Лә'нәт сәнә, шейтан, — дейэ Арас яныб төкүлдү.

Гызлар гәһгәһә чәкиб күлүшдү.

— Онлара гулаг асма, Арас, саташмаға адам ах-
тарырлар... — дейэ Севкүл оғлана гаһмар чыхды. —
Сона район мәркәзинә кедиб. Дүнән кечә Мурадов
зәнк эләмишди.

Арас мотосиклетә минэрэк сүр'әтлэ йола дүшдү...

... — Пайызда сәни Москвая кәнд тәсәруфат сәр-
кисинә көндөрмәк истәйирик. Ағлын нә кәсир?

— Һәвәслә кедәрәм, йолдаш катиб, анчаг...

— Анчаг нә?

— Горхурам памбығымыз...

— Горхма, ахыра гәдәр белә бечәрсәниз, памбығы-
ныз яхшы олачаг... Дүнән бахмышам... Рус дилини
яддан чыхармамысан ки? Ахы сөн орта мәктәбдә
охуянда русчадан һәмишә «беш» алардын...

— Инди дә чалышырам — дейэ Сона чаваб верди. —
Һәр күн рус дилиндә китаб, гәзет охуорам...

— Чох көзәл... Нәзәрдә тут ки, памбыг йығылыб гур-
таран кими кедәчәксиниз... Индида һазыраш.

— Баш үстә, — дейэ Сона чаваб верди. Бу заман
гыз, һәйтә дахил олуб мотосиклетдән дүшән Арасы
пәнчәрәдән көрәрэк чәлд аяға галды.

— Мәнә айры бир сөзүнүз йохдур ки, йолдаш
катиб?

— Хейр, хош кәлдиниз.

— Сағ олун, — дейэ Сона чеврилиб чыхды. О, көз-
ләмә отағында Арасла гаршылашараг, башыны ашагы

салыб сүр'әтлэ онун янындан кечди. Арас бир ан дая-
нараг, гызын ардынча бахды. Сонра тәрпәниб она
чатмаг истәди. Лакин отагда әйләшән көк бир киши
галхыб онун голундан япышараг:

— Салам, Арас, — деди. — Енә көһнә достлары көзүн
көрмүр.

Арас кишийә сәбрсиз бир нәзәр салараг: — Салам,
салам, — дейэ чаваб верди.

— Көр нечә вахтдыр сәни көрмүрәм, — дейэ киши
бәркдән күлдү — бир даныш көрәк нә вар, нә йох?

— Бир шей йохдур, — дейэ Арас аяғынын бирини
көтүрүб о бирини гойду.

— Мән дә ресторан мүдирлийиндән чыхмышам, —
дейә көк киши нағыл ачды. — Инди көрәк йолдаш ка-
тиб һараны мәсләһәт көрүр. Өзүн билирсэн ки, мәним-
ки тичарәтдир...

Арас Сонаның «Москвич»ә миниб йола дүшдүйүнү
пәнчәрәдән көрәрәк, голуну көк кишинин элиндән гопа-
рыб тәләсик отагдан чыхды. Көк киши онун ардынча
бахараг башыны булады...

Чийиндә долу чантасы олан почталйон Султан мо-
тосиклетдә кедән бригадири көрәрәк:

— Арас, Арас, — дейә гышгырыб, онун ардынча
йүйүрдү.

— Нә вар? — дейә Арас мотосиклети даяндырыб
дилхор һалда кери чеврилди.

— Мәни дә көтүр, — дейә Султан Арасын чавабыны
көзләмәдән йүйүрүб мотосиклетин янындакы ердә отур-
ду вә севинчлә күлүмсәйәрәк:

— Яхшы ки, сәнә раст кәлдим. Йохса бу күн гәзет-
ләри кечикдирәчәкдим.

Арас ону динләмәйәрәк газы басды. Мотосиклет
тәрпәниб күллә кими кетди.

— Бах, белә һа, — дейә Султан нәш'ә илэ күлүм-
сәди.

Арас, үфүгдә көрүнән балача «Москвич»ин ардын-
ча бахараг сүр'әти даһа да артырды.

«Москвич»и өзү сүрән Сона кери бойланыб тәпәни
әнди.

...Мотосиклет гартал кими шыгыйыб йохушу чыхды.

— Йохса о, бизлэ бәһсә кириб,—дейә Султан, до-
лама йолда тез-тез көрүнүб гейб олан «Москвич»ин
ардынча бахды. Мотосиклет тәпәни энәрәк, ох кими
узаныб үфгә санчылан күмдүз йола дүшдү. Сона
һайәчанла дөнүб керн бахды.

— Газы бас!—дейә Султан Араса гышгырды.

Чая яхынлашмагда олан Сона көрпүнүн арабалар-
ла долу олдуғуну көрүб машыны дөндөрәрәк, суя
салды. Лакин «Москвич» сую яра-яра бир гәдәр ирә-
лиләйәрәк, бирдән хырп даянды.

— Аһа... су матору сөндүрдү,—дейә Султан гыш-
гырды.

Гыз әсәби һалда нә гәдәр күч вердисә дә машын
ериндән тәрләнмәди. Мотосиклет чая чатыб даянды.
Арасла Султан дүшүб, йүйүрәрәк өзләрини палтарлы
суя вурдулар вә «Москвич»ә чатыб, ону далы-далы
керн итәләйиб чайдан чыхардылар.

Сона нә гәдәр әлләшдисә матору ишә сала билмә-
ди. Арас һеч бир сөз демәдән матору ачыб дүзәлтмәйә
башлады. Султан дарыхдығындан бир ерлә дуруш ве-
риб даяна билмирди.

— Сән һәлә кеч гуртарачагсан, гой мән кедим,—
дейә о, Араса ялварырды.—Гәзетләри кечикдирирәм.

— Бәлкә «Москвич»ин йийәси мәнн көтүрмәк истә-
мир?!—дейә Арас кәдәрлә күлүмсәди.

— Нә үчүн истәмирәм,—дейә Сона чидди ифалә
илә чаваб верди...

Султан мотосиклетә миниб бир анда көздән итди.

Гыз бахыр, Арас исә хараб олмуш һиссәни дүзәл-
дирди. Нәһайәт, Арас гуртарыб маторун гапағыны
өртдү.

— Кәдәк!—дейә Сона кабинкая чыхды. Арас да гал-
чыб онун янында отурду. Машын сүр'әтлә кедирди...

— Сона!—дейә Арас һайәчанла данышмаға башла-
ды.—Мән сәнин габағында тагсыркарәм. Мәни
бағышла!

— Мән сәни чождан бағышламышам, Арас.

— Йох, дүз демирсән, Сона. Анчаг билсән ки, мән
о һәрәкәтимдән нә гәдәр пешман олмушам.

— Инанырам, Арас...—дейә гыз дәрдини боғараг ча-
ваб верди.

— Әлә исә о әһвалаты ядындан чыхар, Сона!

— Тутаг ки, ядымдан чыхардым, сонра?

— Сонра... сонра да тоюмуза һазырлашаг!

— Сән икид бир оғлансан Арас... Кәрәк истәдийин
гызын о чүр тәлгирдән сонра сәнә кәлмәйинә разы
олмаясан!

Сона буну дейиб, көз яшларыны кәстәрмәмәк үчүн
үзүнү яна чевириб машыны сүр'әтини артырды. Ма-
шын, күнәш ишығында мин рәнк чалан горуғун ичи
илә сүзәрәк дағ ашырымына галхды, вә санки орада
ердән үзүләрәк мави сәмада гейб олду.

...Кәндин чырағлары далбадал алышыб янды. Ра-
диоһа һәзин бир мелодия чалынырды. Арас яваш-яваш
күчә илә кедирди. Яшыл сөйүд салхымлары арасында
лимон кими саралан электик чырағлары онун бикәф
үзүнү ишыгландырырды. Әлбәт ки, радиоһа сәслә-
нән мелодия Арасын мә'юс хәялларыны тәрәннүм
эдирлп.

— Арас! Арас!

Арас чевирилиб архадан кәлән Садаһы көрдү. Са-
дай етириб онун голуна кирәрәк:

— Нә олду?—дейә марағла сорушду.

— Һәр шей гуртарды, Садай,—дейә Арас узар
үфүгләрә бахараг чаваб верди,—о һаглыдыр!

— Әлбәттә һаглыдыр!—дейә Садай ачыглы һалда
тәсдиг этди.—Бош бир шейдән өтрү о чүр гызын үрә-
йини сындырды!

Мәдәнийәт эвинин бәйүк салонунда колхозчуларә
мүрачиәтлә һайәчанла данышан Арас дейирди:

— Бунлар һамысы лә'нәтә кәлмиш кечмиш дунянын
мирасыдыр. Биз үрәйимизи, фикирләримизи зәһәрләйән
бу көһнәлик галығларыны бүсбүтүн мәһв әләмәдикчә
һәмишә зиян чәкәчәйик! Көрүрсүнүзмү, кор-коруна
достбазлыг бүтүн өмрүнү халгымызын йолунда гоймуш
Нәриманы һара кәтириб чыхартды?! Әкәр о, вахтын-
да чамаатын сөзүнә гулаг ассайды, адамларә бир ком-
мунист кими янашмағы бачарсайды, Гүрбәт кими бир
ярамазы гаһады алтына алыб сахламазды!

— Ахы Гүрбәтнн кечмиши дә һамыя мә'лумдур.—
дейә Күлсәнәм ериндән сәсләнди.

Нәриман башыны ашағы салараг сүкут ичиндә дин-
ләйирди. Арас дейирди:

Нәриман кишинин нөгәсанларынын көкү орада-
лар ки, о, коллективин күзүңү гиймәтләндирмир! Ча-
маата архаланмаг өзәзинә төк-төк адамлардан япы-
шыр... Бир-ики бригада үчүн һәр чүр шәраит ярадыб
о бириләрини унутур... Мәсәләң, ерин яхшысыны да
бизим бригадая верир, сую да, күбрәни дә биринчи
нөвбәдә бизә верир... Һалбуки коммунизм тез вә му-
вәзфәгыйбәтлә гуруб баша чатдырмаг үчүн төк-төк
адамларын вә я бир-ики бригаданын дейил, һамынын
яхшы ишләмәси, бүтүн колхозун гәһрәманлығы ла-
зымдыр!

Райком катиби Мурадов сало́на дахил олуб яваш-
ча арха чәркәдә әйләшди.

— Сәдр элә билир ки, бир-ики адамдан банга ай-
рылары гәһрәман ола билмәз!—дейә Рәшид ериндән
әлавә этди.

Һәсәнгулу киши аяга галхараг:

— Чаным, деди.—Буну узатмағын мәнасы йохдур.
Нәриман көзүмү ишығы да олсә колхоз низамнамә-
сини позуб. Она көрә дә сәдрликдә гала билмәз!

— Доғрудур!

— Доғрудур!—дейә ербәердән сәсләр эшидилди.
Ичлә һәйәчан ичиндәйди. Садай зәңки сәсләндирәрәк:

— Инди сәдрлийә кими мәсләһәт көрүрсүңүз?—
дейә салондакыларә мүрачнәтлә сорушду. Колхозчу-
лары арасында енә дә шычылы вә сәс-күй галхды.

— Кими төклиф эдирсиниз?—дейә Садай төкәрә
әтди.

Күлсәнәм аяга галхараг:

— Мән төклиф эдирәм сәдримиз Арас олсун!—деди.

— Яхшыдыр!

— Арас яхшы апарар!

Һакин Арас аяга галхараг:

— Сиз сәлиб эдирсиниз, йолдашлар,—деди.—Мән
белә бир мәс'ул вәзифә үчүн һәлә һазыр дейиләм. Мән
ним өзүмүн һәлә бир чох нөгәсанларым вар.

— Нә нөгәсан, де биз дә биләк,—дейә бир колхозчу
ериндән сәсләнди.

Садай енә дә зәңки сәсләндирәрәк:

— Йолдашлар, деди,—мән дә Арасын сәдр олмағы-
на э'тираз эдирәм. О, доғрудан да рәһбәр иш үчүн һә-
лә һазыр дейил. Мән колхоз сәдрлийнә агроному төк-
лиф эдирәм.

Бүтүн нәзәрләр, баягдан бәри сүкут ичиндә отур-
муш Сәрдара тәрәф чеврилди. Мурадов аяга галхараг,
яваш аддымларда габага кечди. О, сало́на диггәтли
бир нәзәр салараг:

— Мән дә Садайн төклифинә тәрәфдарам, йол-
дашлар,—деди.— Колхоз сәдрлийн үчүн инди ән яхшы
намзәд Сәрдардыр! Сиз Нәриманын гүсурларыны чох
дүзкүн көстәрдиниз! О, ичтимаи әмлакын мүгәддәс-
лийн гануңуну позмушдур. О, халг малыны талан эт-
дирмишдир!

Нәриман һөвләк аяга галхараг:

— Ахы сиз билирсиниз ки, әкәр мән онун элә бир
адам олдуғуну баша дүшсәйдим,—деди вә тутуларәг
чүмләсини тамамлая билмәди...

— Биз вахтында дейирдик, нийә гулаг асмырдын?—
дейә Күлсәнәм гәзәблә ериндән сәсләнди.—Ахы сән
әл атасы идни...

Нәриман бели гырылмыш кими сәндәләйиб стула
отурду.

...Хош бир яз кечәсийди. Кәнд сүкут ичиндәйди. Һәр-
дән ел бағлардакы ағачлары о ян бу яна тәрпәдирди.
Бағларын янындакы чығырла Нәриман яваш-яваш
кәлирди. Бирдән һарадайса, лап яхында тарда чалы-
нан «Гарабаг шикәстәси» эшидилди вә бунун ардынча
ким исә мөләһәтли сәслә охуду.

Сонра гаршы тәрәфдән бир дәстә кәңч көрүндү.
Почталйон Султан тар чалыр, Рәшид исә әлини гула-
ғына гоюб баяты чағырырды.

Нәриман ону көрмәсинләр дейә яна бурулуб гаран-
лыг бага кирди.

...О, инди өз ятаг отағында чарпайы үстүндә отуруб
фикрә кетмишди. О, кечәнин сүкуту ичиндә ялгыз иди.
Бирдән башыны галдырыб сәксәкәли нәзәрләрлә әтра-

фа көз кээдирди. Сонра чох мэхфи бир иш көрүрүмүш кими чарпайыдан эниб дөмир сандыга яхынлашараг, ону ачды. Бурада үст-үстө йыгылмыш гэдим модалы гадын палтары арасындан күллү бир чаргат чыхарыб узун мүддөт бахды. Сонра чаргаты бурнуа тутараг көзлөрини гапады. Инди онун үзүндө сакит вэ дэрин бир кэдэр вар иди

Байырда ит һурду. Нәриман диксинэрэк чаргаты үзүндөн чэкди. Аяг сәсләри эшидилди. Нәриман тәлсәик чаргаты еринә гоюб сандыгы өртэрэк аяга галхды.

Гапы явашча вурулду. Нәриман яхынлашыб гапыны ачды. Гаршысында даянан райком катибини көрәрэк, тәэччүб ичиндә галды. Катиб:

— Йәгин ки, көзләмирдин,—дейә ирәлиләйиб диванда отурду.—Бу күн ичласдан сонра «Бир май» колхозунун тарласыны о ки, вар кәзиб, лап әлдән дүшүшәм. Дедим кәлим сәнин янында бир доюнча ятым.

Мурадов буну дейиб тәклиф-филан көзләмәдән узунбогаз чәкмәләрини чыхартды. Нәриман һәйәчанлы һалда диванда она ер дүзәлтди. Мурадов энинә боюна узанарат:—Нә яхшыдыр,—дейә йоргун-йоргун күлүмсәди. Лакин катибин бу көзләнилмәйән кәлиши илә үрәйи көврәлмиш Нәриман һәйәчан вә изтириб ичиндәйди.

— Нийә бу вахтачан ятмамысан?—дейә катиб көзләрини яры гапаяраг ондан сорушду.

— Ята бидмирәм!—дейә Нәриман киши чаваб верди. Мурадов көзүнүн яны илә она оғрун бир нәзәр салараг:

— Нә олуб, йохса бу күнкү әһвалатдан инчимисән?
— һагг ишдән нийә инчийәм. Анчаг мән өмрүмүз белә гуртарачагыны күман әләмәздим.

— Сән колхоз сәдрлийиндән чыхмагы өмрүнүн гуртармагы һесаб әдирсән?

— Мәсәлә сәдрлийкдән чыхмагда дейил...

— Бәс нәдәдир?

— Мәсәлә орасындадыр ки, мән даһа һеч кимә лазым дейиләм.

Нәриман бир ан сусараг папиросундан дэрин бир нәфәс алды. Сонра өз-өзү илә данышырмыш кимә» башыны ағыр-ағыр тәрпәдәрәк:

— Оғул-ушаг йох, арвад йох, гардаш-бачы йох, дүняда бирчә тәсәллим чамаатын мәнә көстәрдийи һөрмәт, э'тибар иди... Ону да итирәндән сонра мән нәйә лазыман?! Дейирләр филләр гочалыб әлдән дүшәндә мөшәнин дэрин бир еринә келиб орада өлүмләрини көзләйирләр... Анчаг... Анчаг мән яшамаг истәйирәм, баша дүш, яшамаг!—дейә Нәриман папирссуун көтүйүнү ерә чырпараг ғышырды.

Юхусу бүсбүтүн гачмыш Мурадов һәйәчанла галхыб ериндә отураарат:— Мән, — деди, — аягялын, башачы бир ушаг идим... Анамын пешәси она-буна чәһрә әйирмәк иди... Сән мәни охумага көндәрдин! Адам олмагыма көмәк әлади... Бунлар һамысы мәнним ядымдадыр. Сәнин «Дири дагда» «Зиярат»да бизим дүшмәнләримизә тутдуғун диван да ядымдадыр. Голчомагларын силаһа әл атдыглары вахта, Бөйүк Вәтән мүһарибәси күнләриндә көстәрдийин һүнәрләр дә ядымдадыр. Үрәйиндә нә гәдәр бөйүк арзулар яшадыгыны да билирәм...

— Бунлары нийә садалайырсан?—дейә Нәриман һөвсәлсиз һалда Мурадовун сөзүнү кәсди.

— Она көрә садалайырам ки, сән өзүн бунлары яддан чыхармысан! Сән о вахтлардакы мәнәтәт вә сайыглыгыны итирмисән. Сәнин өзүнүн чамаата олан инамын азалыб!

Нәриман башыны саллаяраг сусурду...

— Сән, — дейә, — Мурадов давам этди, — бунлары дүшүнүб нәтичә чыхармаг әвәзинә, отуруб филләр һаггындакы нағыллары хатырлайырсан.

— Нә эдим, нә чүр нәтичә чыхарым?—дейә Нәриман һичат истәйән һәйәчанлы нәзәрләрлә катибә бахды.

— Иш көр!—дейә Мурадов садәчә чаваб верди.— Көһнә гоюнчусан... Ферманы дәстәлә, ал олинә!

— Сән нә данышырсан,—дейә Нәриман инамсызлыгга күлүмсәди.—Инди чамаат мәнә белә бир иши э'тибар әдәрми?

— Эдэр!—дейә катиб гәт'и бир ифадә илә чаваб верәрәк галхыб пәнчәрәдән бахды.

Узагларда, гаранлыг кечәнин дәринлийиндә бир-бирини чалын-чарпаз кәсән прожектор ишыглары вә бу ишыгларын алтында дурмадан һәрәкәт эдән колхозчулар көрүнүрдү...

... Зенитдә даянмыш күнәш чөлләри яндырырды. Агрономла Сона енидән көйәриб галхмыш тарланын ортасында даянмышдылар.

— Инди мәни анчаг су горхудар, — дейә Сона агронома мүрачиәт этди. — Экәр бу ил дә кечән илкәи кими гураглыг олса бүтүн эһмәтимиз батачаг!

Агроном бир сөз демәдән гыздан айрылараг йолуна давам этди. Бир аз сонра о, яшыл йончалыға дахил олараг даянды. Әлиндә ораг олан яшлы киши агронома яхынлашараг:

— Көрүрсән яныр... Сәв дә әмр этмисән ки, суюн һамысы памбыға верилсин.

... Әлиндәки беллә емиш, гарпыз тағларынын дини бошалдан бостанчы агроному көрүб әл сахлады вә көрпә тағлара ишарә эдәрәк деди:

— Бу һәфтә дә су вермәсәк һамысы яначаг!

Агроном горулда, өзү һәрәкәт эдәрәк от бичән машынын бейрүндән кечиб көлүн кәнарына кәлди. Кәнч мүһәндис Э'тибар она яхынлашараг мәмнун бир чөһрә илә:

— Горхма, Сәрдар, — деди. — Әсас иши көрүб гуртармаг үзрәйик. Ени тикинти бригадири бизә чох көмәк эләйир.

— Рәшид гочаг оғландыр, — дейә агроном чаваб верди.

Бу заман кәнч шофер Маһмуд тикинти материаллары илә долу машыны сүрүб келә яхынлашды.

Онун янында отурмуш ени тикинти бригадири Рәшид сычрайыб машындан дүшәрәк:

— Һамысыны дашыйыб гуртардыг, йолдаш мүһәндис! — дейә Э'тибара мүрачиәт этди. Сонра голундакы саатына бахараг: — Мешәдә һазырладыгмыз дирәкләри кәтирмәйә кедән машынар да дүз ики саатдан сонра бурада олачагдыр!

Мүһәндис Рәшидин ардынча дүшүнчәли бир нәзәр салараг:

— Геч билирсәнми бә'зән белә оғланлары вахтын-да тапыб мейдана чыхармамаг бизим ишләримизә нә гәдәр зиян вурур.

— Доғрудур! — дейә агроном тәсдиг этди. — Белә оғланлары вахтында тапыб мейдана чыхармаг үчүн сәдәчә бир шей лазымдыр: Чамаатын гүввәсинә инанмаг вә чәсарәт!

... Чайла көлүн арасындакы автомат гапылар яваш-яваш юхары галхды. Саһилә чарпараг чиләкәмирән Гуручай курулту илә ахыб келә төкүлдү. Юхарыда даянмыш издиһам бирдән-бирә һәрәкәтә кәлди.

Күләйшә севинчлә ичини чөкди. Сона һәйәчанла әйлиб бахды...

Инди артыг ағзына гәдәр долмуш көл айна кими парлайырды. Гүрубда үст-үстә галанмыш әлван булутларын фонунда әл ағачына сөвкәнәрәк даянмыш гоча Новрузалы баба келә бахараг:

— Беләликлә, адамлар «Сусуз дәрәни» дәрә эдиләр... дейә санки әррин нағылыны данышырды. — Бу ерләрдә чох «мәнәм-мәнәм» дейәнләр ат ойнатды... Чох шаһлар гылыч галдырды... Анчаг онларын һамысы бәдугур күләкләр кими әсди — кечди. Нә исләри галды, нә тозлары...

Гоча буну дейиб көлүн габағындакы кениш чөлләри Сталин адына колхозун бой-боя вермиш кәнчләринә кәстәрәрәк:

— Инди бу гызыл торпағын һәмишәлик саһибни сизсиниз, — деди.

... Кәлдән чыхан көпүклү су гыжылты илә ана арха долуб гочанын кәстәрдийи чөлләрә сары ахды. Сона шырымлардан сүрәтлә шүтүйүб кедән сулара тохунараг, тәрпәнән памбыг колларына бахыб:

— Гой лап доюнча ичсинләр! — дейә янындакы Севкүлә тапшырды.

Бостанчы яраглары суя тохунан емиш-гарпыз тағларына меһрибан бир нәзәр салараг:

— Инди нә гәдәр истәйирсиниз ичин! — деди.

...Идарәдә сәдр столу архасында отурмуш агроном идарә һейәти үзвләринә мурачиәтлә:

— Инди биз кәлән илин памбыг вә тахыл планыны гырх фазиз артырмагла бәрәбәр, тәзә бағлар да сала биләрик,— деди.— Сабәһ Бағыров адына совхоза отуз мин мейвә ағачы сифарши вермәк лазымдыр!

Агроном, Мурадов, Нәриман, Арас вә Сона өзү һәркәт әдән комбайнларын бичмәкдә олдуғу гызыл земилләриң ичи илә ирәлиләйридләр. Онлар кәлә чагыб даяндылар. Сәрдар кәлүн алт тәрәфини кәстәрәрәк:

— Йолдаш Мурадов,— деди,— биз еңи «ҺЭС»-и бах, бурда тикмәк истәйриң!

— Этиразым йохдур,— дейә Мурадов чаваб верди.— Анчаг бүтүн бунлар сизин бу ил кәтүрчәйиниз мәнсулдан асылыдыр. Элә дейилми?

— Эләдир,— дейә сәдр тәслиг этди. Намынын нәзәри учсуз-буцагсыз памбыг тарлаларына зилләнди. Элә бил ки, бирдән бүтүн тарла һәркәтә кәләрәк ағ памбыг дәнзине чеврилди...

Агроном етишмиш памбыг колларына баһараг:

— Вахтдыр, дәрмәк лазымдыр!— дейә ону дөврәйә алмыш колхозчуларә мурачиәт этди.— Сабәһ тәйярә илә дәрман сәпиб ярағларыны гурударың...

Агроном бу сөзләри дейиб гуртармамышды ки, ики тәйярә ерлә сүзүб һавая галхды. Онларын юхарыдан сәпдикләри дәрман памбыг колларынын ярағларыны гурудуб төкмәйә башлады. Ярағлар гурууб төкүлдүкчә памбыгдәрән машыңлар ағ памбыгы сүмүрүб камына чәкирди.

Гызлар гучаг-гучаг памбыг дашыйырдылар. Дүшәр-кәдә памбыг дағ кимә тәл атылырды.

Шофер Маһмуд памбыгла долу бештонлуг машыны сүрүб йола чыхды.

Гаранэфәс йүйүрә-йүйүрә кәлән почталйон Султан элини ағзына гоюб чағырды:

— Сона! Ай Сона!..

Сона гызлардан айрылыб она тәрәф йүйүрдү...

— Нә вар? Нә олуб?

Султан архасында кизләтдийи гәзети ачыб биринчи сәнифәни кәстәрди. Орада Арасла Сонанын портрет-

ләри дәрч әдилмишди... Шәклин алтында исә бу сөзләр язылмышды: «Онларын бригадалары Сталин йолдаша вердикләри сөзү еринә етирди».

Султан һийләкәр бир тәбәссүмлә:

— Амма сәнинлә Арасын шәклинә һамысындан яхшы чыхыб... Элә бил икиниз дә бу дәгигә бир шей фикирләширсиниз,— деди.

Гызлар йүйүрүб Сонаны дөврәйә алдылар. Гәзет әддән-әлә кәзди. Гызлар севинч вә сәадәт ичиндә идиләр...

Сона илә Севкүл сөйүдләрин алты илә ирәлиләйридиләр вә Севкүл кәврәлмиш сәслә дейриди:

— Ай гыз, мәним үрәйим сәнинкиндән бәдтәр хараб олур. Ахы биз сөз гоймушдуг ки, сизин тоңузу шамағалар етишәндә эләйәк.

Сона дәрин бир кәдәр ичиндә сусурду.

— Намысыны өзүн эләйирсән,— дейә Севкүл бирдән ачығланды.— Арас бир сәһв иди эләмишди, сән кәрәк кечәйдин.

— Нәр нәйә,— дейә Сона ийлығынын учу илә кәзүнү силди,— олан олуб...

...— Нә гәдәр чалышырам ону яддан чыхарым, ба-чармырам, Садай!— дейә сармашығларла әһатә олунмуш артырмада ағ өртүклү столун архасында әйләшмиш Арас гаршысындакы достуна мурачиәт этди.— Нә кечәм кечәдир, нә күндүзүм күндүз...

— Бу гәдәр әзаб чәкмәкдәнсә бир өзү илә даныш-сана!

— Нә данышым, сән ки онун нечә мәғрур олдуғуну билирсән.

— Севки мәғрурлуға бахмаз. Мән һисс әдирәм ки, сизин айрылығынын онун үчүн дә асан дейил.

Достлар сууб фикрә кетдиләр...

...— Сона!— дейә өз отағында отуруб папирос чәкән Нәриман, гызы сәсләди.

Сона ичәри кирәрәк:

— Нә буюурсан, әми?— дейә гапынын ағзында даянды.

— Кәл отур, гызым,— дейә Нәриман янында ер кәстәрди.

Сона илэ эмиси янашы отурмушдулар. Нәриман гызын үзүнө бахмадан тәмкин вә арамла дейрди:

— Дүнөн Арасын анасы Пәринисә яныма кәлмишди. Оғлу илэ аранызда олуб кечән әһвалаты мәнә данышды.

Нәриман. сусду... Онун гоча вә мәрд үзү инди кәдәр, гайғы вә сонсуз бир мөһрибанлыг ифадә эдирди.

— Пәринисә ону да деди ки, оғлу тутдуғу ишдән чох пешман олуб... һатта кәлиб сәндән үзр дә истәйиб, доғрудурму?

— Бәли, доғрудур!

— Вахта ки, эдәдир, бағышламаг лазымдыр, гызым... Арас пис оғлан дейил. Мән сәнин она чохдан кәлнүк олдуғуну билирәм.

— Әми!— дейә гыз һәйәчанла нә исә демәк истәди... Нәриман әлинин ишарәси илэ онун сөзүнү кәсәрәк:

— Мәндән нийә утанырсан, гызым, — деди. — Вахт олуб ки, сәнин бәләйини дә мән өзүм ачыб бағламышам...

Гыз ериндән галхыб ушаг кими әмисинин бойнуна сарылаараг, үзүнү онун синәсиндә кизләтди. Нәриманын боз гашлары алтындан сакитчә бахан дуру көзләринә узаг хатирәләрдән голуб кәлән ағыр, кәдәрли бир ифадә чөкдү.

Бу заман радиода охунан һәзин мелодия бирдән чошгун мусигийә чеврилди. Той мағарында һалай вуруб отурмуш кәнчләр ортада рәгс эдәрәк, бир-бирини йормаға чалышан Күләйшә илэ Султана әл вурурдулар...

Нәриман, отагда гызларла әһатә олунмуш Соная хыялашараг чибиндән бир үзүк чыхарыб она узатды.

— Ал, гызым. Нечә илдир ки, мән бу үзүйү сәнин той күнүнә сахлайырдым... Гой бу сәнә мәндән вә рәһмәтлик бибин Мөһричандан ядикар олсун!..

Күнәш сәһәр булутларынын алтындан көрүнәрәк дүняны ишыгландырырды.

Сталин колхозунун кәнчләри ал шәфәгә боянмыш чөлләрлә ирәлиләйирдиләр.

Бизим достларымыз Арас, Садай, Сона, Сәрдар, Күләйшә, Рәшид вә Солтан да онларын арасында идиләр.

...Мави сәманы әкс этдирән ана архын янында даянмыш йүз гырх яшлы Новрузалы баба тарлалара доғру кедән кәнчләри янындакы гочая кәстәрәрәк:

— Ушаглар бу күн пайыз әкинине башлайырлар— деди.

— Бәли,— дейә гоча тәсдиг этди— вахт нә тез кәлиб-кечир...

...Гочалар бахыр, чаванлар исә ирәлиләйир, ирәлиләйирдиләр...

Редактору *Н. Бабаев*
Габығыны рәссам *Ә. Зейналов* чәкмишдир
Техредактору *Ә. һ. Мир Чәфаров*
Корректору *С. һусейнов*

Чана имзаланмыш 2/ХІІ-1952,
Кағыз форматы 84×108^{1/2}—0,81—2,6
чап листи. (Учот-нәшрийят листи 2,8) ФГ 19394
Сифарिश № 291. Тиражы 10000.

Азәрбайчан ССР ИС янында Полиграфия
Сәнәи, Нәшрийят ва Китаб Сатышы Ишләри
Идарәсини, „Гызыл Шәрг“ мәtbәәси,
Баки, Гәзи Асланов күчәси, 80.

И. ЭФЕНДИЕВ

ХОЗЯИН ЗЕМЛИ

(на азербайджанском языке)

Азербайджанское

Издательство Детской и Юношеской Литературы

Баку — 1952